

Duodji for framtida

Evaluering av Duodjeinstituhitta og veilederordningen
under Duodjeinstituhitta

NANNA LØKKA, MARI ENGH & ÅSNE DAHL HAUGSEVJE

TF-rapport nr. 476

2019

Tittel:	Duodji for framtida
Undertittel:	Evaluering av Duodjeinstituhitta og veilederordningen under Duodjeinstituhitta
TF-rapport nr:	476
Forfatter(e):	Nanna Løkka, Mari Engh og Åsne Dahl Haugsevje
Dato:	01.03.19
ISBN:	978-82-336-0214-7
ISSN:	1501-9918
Pris:	Kan lastes ned gratis fra www.telemarksforsking.no
Framsidedfoto:	Nanna Løkka
Prosjekt:	Evaluering av Duodjeinstituhitta
Prosjektnr.:	20180660
Prosjektleder:	Nanna Løkka
Oppdragsgiver(e):	Sametinget

Spørsmål om denne rapporten kan rettes til:

Telemarksforsking
Postboks 4
3833 Bø i Telemark
Tlf: +47 35 06 15 00
www.telemarksforsking.no

Resymé:

Evalueringen av Duodjeinstituhitta viser at instituttet ikke fullt ut klarer å oppfylle sitt mandat om å være et utviklings- og kompetansesenter for duodji som næring, kultur og håndverk. Instituttets virksomhet dreier seg først og fremst rundt duodji som kultur og håndverk. De ansattes formalkompetanse er også avgrenset til dette. Dermed kan vi konstatere at instituttet i liten grad støtter opp under Sametingets mål om duodji som næring. Når vi ser på instituttets bidrag til duodjifeltet, ser vi imidlertid at den rollen de har og de oppgavene som de utfører som kulturbærer og forvalter av immateriell kulturarv, har stor betydning. Her bidrar de til Sametingets mål om å styrke samisk kultur, identitet og kulturarv. Vi anbefaler at Duodjeinstituhitta videreføres med et mer spisset og avgrenset mandat.

Nanna Løkka er seniorforsker ved fagområdet Kultur, Telemarksforsking. Hun har ph.d. i religionshistorie, men jobber i dag først og fremst med kulturarv og kulturarvspolitik.

Mari Engh er forsker ved fagområdet Regional utvikling, Telemarksforsking. Hun har master i entreprenørskap, innovasjon og samfunn, og har særlig jobbet med bedrifts- og nettverksutvikling i små og mellomstore bedrifter.

Forord

Høsten 2018 ble Telemarksforskning engasjert av Sametinget til å evaluere Duodjeinstituhtta.

Det er alltid utfordrende å ha rollen som utenforstående evaluator, og dette oppdraget har vært særlig utfordrende på flere måter. Å være norsk og skulle vurdere samisk virksomhet har av historiske grunner noe umusikalsk ved seg. Vi har derfor gått til dette oppdraget med stor ydmykhet og respekt, men at noen likevel kan se på både forskerteamet og rapporten med skepsis og mistillit, er forståelig. Vi håper og tror likevel at vi har vist prosjektet tilstrekkelig respekt og gjort vårt ytterste til å gjøre en faglig god evaluering.

Prosjektet var også utfordrende, fordi vi tidlig forsto at vår opprinnelige plan verken var gjennomførbar eller hensiktsmessig med tanke på målet. Vi måtte derfor løsrive oss fra det opprinnelige opplegget og utvikle en ny metodikk som var bedre tilpasset praksisfeltet. Å være fleksibel er en viktig egenskap innenfor oppdragsforskningen, men omstillingsfasen kan oppleves både krevende og stressende. Vi vil rette en stor takk til Sametinget nettopp for deres forståelse og fleksibilitet, men også for tilliten og muligheten vi har fått til å bli bedre kjent med den samiske kulturen. Det har vært et faglig spennende og personlig givende prosjekt!

Videre vil vi rette en stor takk til ledelse og ansatte ved Duodjeinstituhtta for godt samarbeid. De har lagt til rette og bidratt med alt de har kunnet, og ikke minst har de utvist stor tålmodighet og forklaringsvilje. Tusen takk også til alle andre informanter - brukere av instituttet, næringsutøvere og andre institusjoner/organisasjoner som vi har snakket med. En siste takk går til Lill Heidi M. Olsen fra Norges husflidslag, Nordland. Hun har bidratt med å kvalitetssikre rapporten.

Bø i Telemark, 01.03.19

Nanna Løkka

Prosjektleder

Innhold

Sammendrag på samisk	7
Sammendrag	Feil! Bokmerke er ikke definert.
1. Innledning	9
1.1 Mandatet for evalueringen.....	9
1.2 Perspektivene i analysen	11
1.3 Empiri.....	12
1.4 Evalueringens oppbygning.....	15
2. Duodji er kultur, fag og næring.....	16
2.1 Duodji som kultur og fag	16
2.2 Duodji som moderne næring	17
2.3 Duodji er kultur, fag og næring	18
3. Duodjifeltet – hovedaktørene.....	19
3.1 Sametinget.....	19
3.2 Samerådet.....	20
3.3 Sámiid duodji	20
3.4 Duojáriid Ealáhussearvi	21
3.5 Sápmi Næringshage AS	21
3.6 Hermetikken kulturnæringshage	22
3.7 Innovasjon Norge	22
3.8 Kreativ industri.....	22
3.9 Andre aktører rundt duodji som fag og kultur	23
3.10 Oppsummering	24
4. Duodjeinstituhta	25
4.1 Formål og mandat.....	25
4.2 Driften	26
4.3 Styling og planverk	27
4.4 Verksteder med maskiner	28

4.5	Kursvirksomhet	29
4.6	Læringsbedrift	31
4.7	Arkivering av mønstre og teknikker	32
4.8	Utstillingsvirksomhet	34
4.9	Møtested	35
4.10	Andre oppgaver	35
4.11	Utadrettet kommunikasjon	36
4.12	Hvem er brukerne	37
4.13	Veilederordningen under DI	38
4.14	Analyse og vurdering av måloppnåelse	40
5.	Anbefalinger for videreføring	44
5.1	Alternativ 1 – Samisk kompetansesenter for duodji (som immateriell kulturarv)	44
5.2	Alternativ 2 – Samisk duodji- og designråd	46
5.3	Tilbake til Sametingets mål	47
6.	Hvordan få bedre næringsutvikling	48
6.1	Betydningen av eksisterende næringsliv	48
6.2	Økt og bedre tilpasset markeds- og bedriftskompetanse	49
6.3	Bedriftsnettverk	50
6.4	Økt koordinering og samarbeid mellom relevante aktører	52
6.5	Sametingets tilskuddsordning	52
6.6	Evne og vilje til omstilling og endring	54
6.7	Utnytte eksisterende infrastruktur	55

Sammendrag på samisk

[Klikk **her** og skriv inn tekst]

Konklusjoner

- Duodjeinstituhtta oppfyller formålet sitt der dette retter seg mot kultur og håndverk, ikke der det retter seg mot næring.
- Duodjeinstituhtta bidrar i liten/ingen grad til at Sametinget når sine mål om duodji som næring.
- Veiledertjenesten ved Duodjeinstituhtta bidrar i liten/ingen grad til at Sametinget når sine mål om duodji som næring.
- Basert på aktivitetene og virksomheten mener vi Duodjeinstituhtta best kan karakteriseres som en kulturinstitusjon der immateriell kulturarv bevares, overføres og utvikles. Som kulturbærer og kulturarvsforvalter har instituttet stor betydning.
- Vi anbefaler at Duodjeinstituhtta videreføres, men med et smalere mandat, enten som et kompetansesenter for duodji som immateriell kulturarv, eller som et kompetansesenter for design, produkt- og markedsutvikling. Vi mener dagens virksomhet ligger tettest opp til det første alternativet.

1. Innledning

Hvordan kan man skape lønnsom næringsutvikling basert på langsomt og tidkrevende håndverk? Hvordan kan myndighetene legge til rette for slik utvikling? Er det i det hele tatt mulig? Dette er sentrale bakkenforliggende spørsmål når vi i denne rapporten skal vurdere Duodjeinstituhtta opp mot Sametingets mål for utvikling av duodji, samiske håndverkstradisjoner.¹

Sametinget har som overordnet mål å utvikle duodji som en framtidsrettet og attraktiv næring. For å oppnå dette bevilger Sametinget årlig 14 millioner kroner i støtte til næringsutvikling innenfor duodjifeltet, hvorav ca. 5 millioner går til virksomheten Duodjeinstituhtta.

Stiftelsen Duodjeinstituhtta (DI) blei etablert i 1993. Hensikten var å etablere en kompetanse- og utviklingsinstitusjon for duodji og styrke duodji som kultur og næring. Stifterne var den medlemsbaserte interesseorganisasjonen Sámiid Duodji, SIVA, Samisk videregående skole og reindriftsskole og Samisk høgskole. Instituttet har siden da drevet sin virksomhet fullfinansiert av Sametinget. DI har drevet en aktiv, utadrettet virksomhet og har utvilsomt hatt stor betydning for gjenreising av samiske håndverkstradisjoner. Siden 1993 har det imidlertid skjedd store samfunnsendringer – både globalt, nasjonalt og også innenfor den samiske kulturen. DI ble etablert i en form tilpasset tidsånden rundt 1990. Siden den tid har duodji utviklet seg fra å være en hjemmesyssele til et anerkjent fag, skolefag og håndverksfag. Det er i dag en viktig binæring og i noen tilfeller hovednæring for utøverne. Bruken av samiske koster og klær har økt ved at folk produserer klær hjemme til eget bruk, familien og andre. For å kunne fortsette sitt viktige arbeid og betydning for det samiske samfunnet, må DI finne en form tilpasset samfunnet i 2020. Det er derfor forståelig at Sametinget nå ønsker å evaluere virksomheten sett i lys av sine egne mål og samfunnsutviklingen for øvrig. DI har ikke vært evaluert tidligere, men ble underlagt en ekstern vurdering under en større gjennomgang av utfordringer knyttet til opplæring i duodji (Hegg m.fl. 2008).

1.1 Mandatet for evalueringen

Mandatet for denne evalueringen er å diskutere følgende tre spørsmål:

1. I hvilken grad bidrar Duodjeinstituhtta til å oppnå Sametingets mål med duodji?
2. I hvilken grad bidrar veiledningsordningen ved Duodjeinstituhtta til Sametingets mål med duodji?
3. Foreslå tiltak for ytterligere måloppnåelse?

Sametinget har i henhold til *Sametingsmelding om Duodji som næring* (2018) følgende mål for duodji:

- Flere næringsaktører
- Økt profesjonalitet
- Økt inntjening og lønnsomhet

---

¹ *Duodji* er en nordsamisk skrivemåte, *duedtie* og *duodje* er andre samiske språklige varianter. I dette dokumentet bruker vi for enkelthets skyld bare den nordsamiske skrivemåten, men det betyr ikke at de andre samiske tradisjonene er utelatt i analysene.

Sametinget ønsker først og fremst å få vite i hvilken grad DI bidrar til å oppnå disse målene. De vil også vite hvem som bruker instituttets ulike tilbud og hvor tilfredse brukerne er med tilbudene. Det er også avgjørende å få vite mer om næringsutøvernes behov, og i hvilken grad DI bidrar til å dekke disse. Sametinget ønsker også å vite mer om i hvilken grad veilederstillingene dekker kompetansebehovet i duodjinnæringen.

Å skulle gi et klart svar på hvorvidt DI bidrar til flere næringsutøvere, økt inntjening og lønnsomhet er metodisk vanskelig, kanskje også umulig, fordi effektmåling er et svært komplisert forskningsmetodisk arbeid. Det kan være lite vitenskapelig holdbart å si at virksomheten ved DI direkte leder til det ene eller det andre. Duodjiregisteret (se under) og antall søkere til driftstilskuddet for duodjinnæring kan gi en viss pekepinn om utviklingen i næringen, men det vil være spekulativt å knytte nedganger og oppganger her direkte til DI og virksomheten der.

Når vi i det følgende skal analysere DI og duodjifeltet vil vi vektlegge følgende spørsmål:

- Hvem bruker instituttet og hva bruker de det til?
- Hva handler veilederfunksjonen om? Hvem veiledes til hva?
- Hvilke roller og oppgaver fyller DI i duodjifeltet?
- Hvordan er oppgavefordelingen i duodjifeltet samlet sett? Er det oppgaver som mange gjør?/ Er det oppgaver som ingen gjør?
- Hvem har kompetanse til hva?
- Hvilke behov har næringsutøverne?
- Hva har vært suksesskriterier for etablerte bedrifter?

På den måten kan vi gi en reell beskrivelse av virksomheten ved instituttet og dets betydning for feltet. I analysen og anbefalingene trekker vi veksler på kunnskap om kulturpolitikk, kulturarvsforvaltning, kulturnæringen og næringsutvikling av småskala bedrifter. Vi er opptatt av å se duodjifeltet i sammenheng med den politiske utviklingen innenfor disse områdene, slik at feltet skal være rustet for framtida. På denne bakgrunnen vil vi anbefale tiltak for ytterligere måloppnåelse. Noen av disse gjelder DI spesielt, mens andre retter seg mot feltet generelt, all den tid vi mener disse to perspektivene må sees i sammenheng.

1.1.1 Sametingets mål

De to målene som handler om flere næringsaktører og økt inntjening og lønnsomhet er relativt konkrete mål. Målet om økt profesjonalitet er imidlertid noe mer uklart, derfor følger nå vår vurdering av dette målet. Profesjonalitet er et begrep som gis ulikt innhold i ulike kontekster. I 2018 vedtok Sametinget sin første melding for duodji som næring, og her synes profesjonalitet først og fremst å være knyttet til kompetanseheving hos den enkelte duodjiutøver, men disse er ofte både håndverkere og næringsutøvere – og disse rollene forholder seg til begrepet profesjonalitet på ulike måter.

Når det gjelder skillet mellom det å være profesjonell kunstner (kunsthåndverker inkludert) og det å være amatør, peker Frey og Pommerehne (1989: 146–147) på åtte kriterier som i ulike kombinasjoner, og med ulik vektning avhengig av kontekst, ligger til grunn for skillet mellom dem: 1) tid brukt på kunstnerisk arbeid, 2) inntekt fra kunstnerisk arbeid, 3) anerkjennelse blant publikum, 4) anerkjennelse fra andre kunstnere, 5) kvaliteten på den kunstneriske arbeidet, 6) medlemskap i en kunstnerorganisasjon, 7) formell kunstutdannelse og 8) egen oppfattelse av å være kunstner. Et niende kriterium er ifølge Heian (2018) anerkjennelse fra kunstfaglige eksperter. Med unntak av kriteriene som omhandler tidsbruk og inntekt, er det lite her som knytter profesjonalitet til forretningsdrift og entreprenørskap.

I næringslivet vil forståelsen av hva som gjør en *bedrift* profesjonell heller ikke nødvendigvis bero på ett enkelt kriterium. Men bedrifters profesjonaliseringsgrad knyttes i næringslivet i sterkere grad til juridiske forhold, dvs. å drive innenfor rammene av lovverket og i tråd med god forretningsskikk, og til bedriftsøkonomiske forhold, dvs. å ha en sunn forretningsdrift, effektiv forretningsmodell og bærekraftig økonomi. Bedrifters profesjonaliseringsgrad kan også knyttes til det å holde høy etisk og sosial standard i egen virksomhet og å stille de samme kravene til underleverandører og evt. kunder. Men selv om verdier, anerkjennelse og omdømme slik sett kan ha relevans, er det likevel først og fremst de juridiske og bedriftsøkonomiske forholdene som er primære kjennetegn på profesjonelle bedrifter.

Blant aktører innenfor kreativ næring vil profesjonalitetsforståelser og holdninger til entreprenørskap og økonomi variere. I noen tilfeller vil kunstfeltets profesjonalitetslogikker dominere. I andre tilfeller vil man i større grad forholde seg mer ubesværet til det økonomiske feltets profesjonalitetslogikker. Når det i duodjemeldingen etterlyses økt profesjonalitet i duodjinæringen, synes dette først og fremst å være knyttet til et ønske om å heve den næringsrelaterte kompetansen blant duodjiutøvere, dvs. kompetanse om forretningsdrift og bedriftsutvikling, men vi tolker det dithen at det også gjelder formell utdanning. Dessuten mener vi det er av stor betydning at økt profesjonalitet også bør tematiseres på et organisasjonsmessig og strukturelt nivå. Er duodji som kultur, fag og næring forvaltet og ivaretatt på en profesjonell og systematisk måte av det offentlige? Dette kommer vi tilbake til.

—

Selv om ingen av de tre målene Sametinget har satt for duodji retter seg mot kulturdelen av duodji, sies det helt klart i Sametingsmeldingen for duodji at Sametinget både vil fokusere på duodji som kultur og duodji som næring:

Sametinget vil allikevel fortsette arbeidet med å utvikle duodji som næring med fokus på lønnsomhet, samtidig som bevaring og utvikling av samisk kultur ligger i bunn. Sametinget er opptatt av at duodji har gode økonomiske vilkår og videreutvikles både som næring og kultur.

Selv om Sametinget ikke har et eksplisitt mål for duodji som kultur, er det et premiss for undersøkelsen at duodji er kultur. Som vi skal komme tilbake til, er det umulig å skille duodji som kultur og duodji som næring fra hverandre. Duodji er en kulturbærende og identitetsbyggende håndverkstradisjon som også er en næringsvei, det er nettopp derfor det er av svært stor betydning for de samiske kulturenes framtid. I Sametingsmelding om duodji som næring sies det slik: «Duodji er en kulturbærende næring som har stor betydning for samiske språk, kultur og samisk næringsutvikling. Det er viktig å sikre at duodji overlever både som kultur og næring. Duodji er også et viktig identitetsskapende element i det samiske samfunnet.» Gjennom bruk og utvikling bevares tradisjonene. Det er derfor av stor betydning at virkemiddelapparatet fungerer og stimulerer til at tradisjonene danner grunnlag for næring, men også at de kulturbærende dimensjonene har gode rammer og vilkår.

1.2 Perspektivene i analysen

Næringsutvikling må alltid gjøres i takt med samfunnsutviklingen for øvrig. Selv om samisk næringsutvikling har helt særegne trekk og derfor må forstås på egne premisser, er det også viktig å se det i sammenheng med sammenlignbart ikke-samisk næringsliv. Sentrale utviklingstrekk som globalisering og digitalisering gjør at vilkårene for næringsutvikling er vesentlig endret – uansett hvilken kultur man tilhører. Slik vi ser det, er det også naturlig å vektlegge det en av våre informanter omtalte som «det nye kunnskapsbaserte samiske samfunnet». Hvis Sametinget nå skal gjøre endringer innenfor duodjifeltet, bør disse bidra til utviklingen av et moderne samisk samfunn der kultur bevares og næring utvikles på en profesjonell, systematisk og strategisk måte.

Siden det forekommer en rekke særegne problemstillinger knyttet til urfolk og ivaretagelse av deres tradisjoner (i Norge har dette åpenbar sammenheng med fornorskningsprosessene), har duodjinæring noen helt særegne utfordringer. Samtidig har duodji en hel del til felles med håndverkstradisjoner fra andre kulturer, som norsk og svensk. Også der er det store problemer med hensyn til rekruttering, lønnsomhet og konkurranse fra kommersielle (utenlandske) aktører. Ikke minst deler duodjinæringen utfordringer med kreative næringer generelt, for eksempel med hensyn til at de som står bak bedriftsutviklingsprogram ikke har nok kunnskap om selve håndverket og den særegne bransjen. Kreativ næring er et begrep som brukes i både politisk sammenheng, i virkemiddelapparatet og i forskningen. Kreativ næring er et nokså vidt begrep som i utgangspunktet omfatter alle næringsaktiviteter i kultur- og mediesektoren. Med andre ord er håndverksnæring, som det her er snakk om, en veldig liten del av den kreative næringen. Duodjenæring kan defineres som både design, kunst og kulturarv etter Gran m.fl. 2015 sin modell.

I vårt løsningsforslag blir ikke de særsmiske utfordringene oversett, men fokus er først og fremst satt på å se det samiske i sammenheng med profesjonalisering og institusjonalisering av immateriell kulturarv på den ene siden og innovasjons- og entreprenørskapsutvikling innenfor mikrobedrifter på den andre. De siste årene har det blitt stadig mer vanlig å utvikle bedriftsnettverk for å styrke små og sårbare næringer. Både kreative næringer og en del landbruksnæringer har brukt nettverk for å øke verdiskapingen. Vi vil trekke veksler på andre utviklingsprosjekt vi har erfaring med, der utvikling av bedriftsnettverk har vært et sentralt virkemiddel for økt verdiskaping.

1.3 Empiri

Det er flere ulike kilder som legges til grunn for analysene i rapporten. Den viktigste empirien i evalueringen er intervjuer.

Vi har vært på to feltarbeid, ett i Finnmark (Karasjok og Kautokeino) og ett i Snåsa. Der har vi besøkt instituttets avdelinger, hvor vi gjennomførte både intervjuer og mindre strukturerte samtaler med ansatte og brukere av DI, samt oppsøkte lokale bedrifter og næringsutøvere, og andre relevante institusjoner. Andre intervjuer er gjort via telefon og e-post.

Utvalget av informanter er gjort på følgende måter:

Vi har intervjuet ledelse og alle veilederne ved DI som var tilgjengelige, nærmere bestemt 9 av 10 ansatte. Sju av dem har vi møtt personlig, mens to er intervjuet pr telefon.

I tillegg har vi intervjuet og vært i kontakt med representanter for en rekke næringsutøvere, organisasjoner og institusjoner som kan knyttes til duodjifeltet:

- Brukere av DI
- Læringer ved DI
- En rekke duodjibedrifter
- Næringsorganisasjonen Duojáriid Ealáhussearvi
- Interesseorganisasjonen Sámiid duodji
- Sápmi Næringshage
- Samisk høgskole
- Samisk videregående skole og reindriftsskole
- Opplæringskontoret i Reindrift og Duodji
- Samerådet
- Árran – Lulesamisk senter
- Saemien Sitje

- Kreativ industri

Den øvrige kartleggingen har også bestått av samtaler med Sametinget, Kulturrådet, Norsk institutt for bunad og klesdrakt, Norsk håndverksinstitutt, RidduRiddu-festivalen og Senter for nordlige folk.

Vi har intervjuet til sammen 15 brukere av DI i Karasjok, Kautokeino og Snåsa. Disse har vi funnet fram til ved hjelp av instituttet. Ytterligere seleksjon har skjedd ved at vi bare har snakket med de brukerne som *ønsket* å bli intervjuet, og at tidspunktet passet. Denne gruppen informanter har vi intervjuet på de respektive avdelingene, fortrinnsvis i grupper. Tre av informantene ble intervjuet med tolk.

Vi har foruten disse, intervjuet en rekke personer som driver næring og har større eller mindre bedrifter med utgangspunkt i duodji. Disse har vi valgt ut ved hjelp av flere innganger. Vi har fått en liste over tilskuddsmottakere fra Sametingets tilskuddsordning. Av disse har valgt ut noen som næringsorganisasjonen mente at var sentrale, noen fra prosjektet Duodji dreamers og noen fra nettverket Mis of Sápmi. Vi har også brukt snøballmetoden, altså at informanter har tipset oss videre. Vi har særlig etterstrebet å få representanter fra begge kjønn og med god aldersspredning. På feltarbeidet i Finnmark oppsøkte vi flere bedrifter i verksteder og utsalgssteder. Et par informanter har tatt kontakt med oss, fordi de hadde hørt om evalueringen og ønsket å komme med innspill.

Tabell 1: Oversikt over intervjuer

STED	INTERVJUFORM	ANTALL
Karasjok	Gruppeintervju m/ brukere DI	6 (Alle kvinner, mellom anslagsvis 30 – 80 år)
	Intervju m/ veileder DI	1
	Intervju m/ næringsutøver	1
	Intervju m/ organisasjon og næringsutøver	1
	Bedriftsbesøk	1
Kautokeino	Gruppeintervju m/ brukere DI	7 (3 kvinner, 4 menn, mellom anslagsvis 25 – 80 år)
	Intervju m/ brukere DI	2
	Gruppeintervju m/ ansatte	4
	Bedriftsbesøk	2
	Institusjonsbesøk med intervju	2 personer vgs 2 personer høgskole 1 person opplæringskontoret
	Intervju m/ næringsutøver	1
Snåsa	Gruppeintervju m/ ansatte	2
	Intervju m/ brukere DI	2
	Intervju m/ næringsutøver	1
Telefonintervju	Telefonintervju m/ ansatte DI	2
	Telefonintervju m/ næringsaktører	2
	Telefon/ epostintervju m/ andre institusjoner/organer	10
	Til sammen	50

Det er med andre ord et avgrenset informantutvalg som ikke kan sies å representere alle de samiske kjerneområdene, eller alle de ulike samiske tradisjonene. Samtidig er det et stort og bredt informantutvalg sett i lys av oppdragets økonomiske rammer. Det er også et stort nok antall til å kunne vurdere DI. Den oppfatningen henger sammen med at vi kom til et punkt i arbeidet hvor vi opplevde det som kalles «et mettet materiale». Dette er et velkjent metodisk fenomen som går ut på at nye informanter ikke bringer ny informasjon, men gjentar informasjon som allerede er kjent. I rapporten skiller vi informantene i fire grupper:

ansatte (på DI), brukere (av DI) og næringsutøvere. Den fjerde gruppa består av ansatte/ledere i andre duodjiinstitusjoner/organisasjoner. I noen tilfeller ønsker vi å i størst mulig grad anonymisere informanten, da gjengir vi han/henne som 'informant'.

Det er også viktig å få med at enkelte informanter ikke ønsket å snakke med oss. Årsaken var mistillit og det vi kan kalle en systemtrettighet – ikke til oss som evaluatore, men til Sametinget og DI. Noen av de vi tok kontakt med ytret at de ikke ønsket å bruke tid på dette, de var frustrerte over systemet og de hadde liten tro at en evaluering ville skape endring. Det er viktig å være klar over at også slike stemmer finnes, selv om de åpenbart ikke vil bli en del av analysene som følger.

I tillegg til muntlige intervjuer har vi brukt en rekke skriftlige dokumenter og nettsider. Vi oppfatter dokumentasjonen av virksomheten ved DI som noe kaotisk og uoversiktlig, der stadig ny informasjon har dukket opp underveis. Vi ønsket å ta utgangspunkt i dokumentasjon over brukere av verksteder, deltakere på kurs o.l., men det har vi ikke fått tilgang på. Det har derfor ikke vært mulig å gi kvantitative framstillinger av virksomheten ved DI. Vi har valgt å bruke 2017 som et eksempelår når det gjelder virksomheten ved DI. Stort sett alle beskrivelser derfra er basert på virksomheten i 2017, men i noen sammenhenger har vi lagt til tidligere sentrale aktiviteter, for å få fram hele bredden ved DIs virksomhet. Informantenes beskrivelse er derimot generell og knytter seg ikke til ett bestemt år.

De mest sentrale dokumentene vi har brukt er:

- *Regelverk for godkjenning duodjiregisteret 2017*. Sametinget
- *Avtaletekst næringsavtale for duodji 01.01.2018–31.12.2018*.
- *Sametingsmelding om duodji som næring* (2018)
- *Sametingsmelding for kulturinstitusjoner* (2016)
- *Sametingsmelding for samisk kunst og kultur* (2013)
- *Sametingsrådets redegjørelse om samiske museer* (2013)
- *Handlingsplan for kreativ næring*, Sametinget
- Vedtekter, årsmeldinger, aktivitetsplaner og utviklingsplaner, DI
- *Rapport duodji 2005*, Duodjeinstituhitta
- *Næringsutvikling i samiske samfunn – en studie av sysselsetting og verdiskaping i nord*. Norut (2014)
- *Kulturnæringer i samiske områder – sysselsettingsutvikling og bedriftsstruktur*. Norut (2012)
- *Utviklingen i duodjinæringen. Økonomisk rapport 2015–2017*. Trøndelag Forskning og Utvikling
- *Grønn design i en samisk kontekst og hvem bør ha ansvar for samisk designutvikling* (Laila Wilks og Gry Fors 2008)
- *Rapport duodjeprosjektet ved Árran år 2* (Martin Rimpi, 2018)
- Nettsidene til de ulike duodjiinstitusjonene og -organisasjonene
- Nettsidene til en rekke næringsutøvere
- Kulturrådet sin nettside med lenkede dokumenter om immateriell kulturarv, blant annet en rekke dokumenter fra seminar om samisk immateriell kulturarv
<https://www.kulturradet.no/immateriell-kulturarv>

Dette er offentlige dokumenter og upubliserte rapporter. Se referanselista for de publiserte publikasjonene som vi benytter.

1.4 Evalueringens oppbygning

Evalueringen består av seks hovedkapitler. I innledningskapitlet presenteres bakgrunnen og mandatet for evalueringen, og det empiriske grunnlaget for undersøkelsen. For å sette evalueringen i en overordnet kontekst, gir vi i kapittel 2 en presentasjon av hva som kjennetegner duodjifeltet.. Der presenterer vi også analysemodellen som vi bruker i analysene. I kapittel 3 gir vi en presentasjon av duodjifeltet og de viktigste aktørene. I kapittel 4 beskriver og analyserer vi DI og virksomheten der, inkludert veiledningsordningen. I kapittel 5 gir vi anbefalinger for videre utvikling av DI. I kapittel 6 gir vi anbefalinger for å styrke næringsutviklingen i feltet.

2. Duodji er kultur, fag og næring

I dette kapitlet gir vi en beskrivelse av hva duodji er og hvordan det kan defineres. På den bakgrunn etablerer vi en enkel visuell modell som vi vil bruke i analysen. Dette er for å synliggjøre hvordan de ulike aktørene i feltet plasserer seg.

2.1 Duodji som kultur og fag

Ordet duodji kan ha mange ulike betydninger, både i ulike dialekter, kulturer og situasjoner. Samtidig finnes det etablerte definisjoner, for eksempel denne:

Duodji er et samlebegrep for ulike virksomheter som husflid, kunsthåndverk, sløyd og småindustri. Den er for mange samer en livsform. Duodji har først og fremst vært drevet for å lage praktiske gjenstander og klær til eget bruk, men også som estetisk utfoldelse, og som produksjon for byttehandel og salg. Duodji gjenspeiler samisk levemåte og samiske kulturtradisjoner (<https://www.duodjein.com>).

Siste del av definisjonen er et vesentlig moment: duodji må betraktes som en integrert del av den samiske kulturen. Det er ikke en isolert aktivitet som kan forstås utenfor en kulturell kontekst. Mange av informantene vi har snakket med vektlegger sammenhengen mellom duodji og reindrift, duodji og de samiske språkene og duodji og sin egen samiske identitet. Gjennom tilvirking og bruk av duodji skapes og uttrykkes samisk identitet. Derfor er duodji langt mer enn ren håndverksproduksjon. Duodjiproduktene er materielle, men kunnskapen er immateriell. Tradisjonen er i stor grad basert på taus kunnskap, kunnskap som ikke lett kan oversettes i ord. Kunnskapen er erfaringsbasert, og sitter i hodet, kroppen og sansene.

Materialiteten som har omgitt de samiske kulturene var basert på duodji. Tradisjonelt laget man klær, gjenstander og utstyr til familiens eget bruk, der noe kunne inngå i en bytteøkonomi. Gjennom duodjiens kvalitet uttrykkes også status.

Duodji omfatter en lang rekke håndverkstradisjoner som hører hjemme innenfor de ulike samiske kulturene. Tradisjonelt skiller man mellom myk og hard duodji, der den myke tar utgangspunkt i tekstil og skinn og tradisjonelt utøves av kvinner, mens den harde tar utgangspunkt i tre, metall og bein og tradisjonelt utøves av menn. I dag er disse grensene fortsatt delvis gjeldende, men unntaksvis er de tradisjonelle kjønnsmønstrene brutt (*Rapport duodji 2005*:11). Vi møtte noen kvinner som utøvet hard duodji, men ingen menn som utøvet myk. Det er flere måter å kategorisere duodji på, for eksempel slik DI gjør det i *Rapport duodji 2005*:

- Mykduodji (tekstilsøm, skinnsøm, brodering; herunder tinnbrodering, perlebrodering, kråkesølv etc., båndveving etc.)
- Hardduodji (tre-, horn- bein- og tegesløyd etc.)
- Myk- og hardduodji (arbeider både med myk- og hardduodji)
- Veving/strikking/ toving (veving av sjal, matter, ryer, strikking, toving)
- Sølv/ gull/ stein
- Annet

De samiske kulturene har som kjent vært utsatt for fornorsking og systematisk ødeleggelse, og dermed har mange ulike håndverkstradisjoner blitt borte, mens andre ble reddet i siste liten. 1900-tallet var preget av tradisjonsutrydding snarere enn -styrking, derfor er de levende duodjitradisjonene fortsatt i en fase der gjenoppliving, opplæring og rekruttering står sentralt. I noen områder er duodjitradisjonen til en viss grad revitalisert, i andre ikke. Noen duodjiformer er nesten helt borte, mens andre blir stadig sterkere. Vi kan

likevel si at duodji generelt sett er en levende del av den samiske kulturen, men at den i noen områder står i fare for å bli borte.

Duodji er fortsatt en håndverkstradisjon som overføres fra generasjon til generasjon, men en stadig større del av opplæringen er institusjonalisert og foregår i dag utenfor hjemmet. En rekke ulike lag, foreninger, bedrifter og andre samiske institusjoner arrangerer kurs innenfor ulike duodjitradisjoner. Duodji tilbys også som videregående yrkesopplæring, og det kan studeres på universitets- og høgskolenivå. På dette området har duodjifaget tilpasset seg det moderne samfunnet.

I dag betraktes duodji som håndverksnæring, ikke kunst, men det er et definisjonsspørsmål. En av våre informanter sa det illustrerende slik: «Skillet mellom kunst og håndverk er jo et vestlig skille som ikke gir mening i den samiske kulturen. Men det har jo stor betydning for deg som næringsutøver, hva du kan søke på og sånn. Og så er det det med moms. Der er det jo forskjellige regler».

2.2 Duodji som moderne næring

Med tanke på at duodji er lagt under næringsseksjonen på Sametinget, ikke kulturseksjonen, kan vi hevde at duodji først og fremst behandles som næring i den offentlige forvaltningsstrukturen. Her følger en kort beskrivelse av hva som kjennetegner denne næringen.

Duodji må i likhet med en del andre næringer subsidieres. I dag er næringen subsidiert med om lag 40 % (*Utviklingen i duodjinæringen. Økonomisk rapport*. TFU 2015; 2016; 2017). I Trøndelag Forsking og Utvikling sin undersøkelse av næringsutvikling innenfor duodji i perioden 2014-2016 er konklusjonene at næringen er stabil. Generelt kan duodjibedriftene beskrives slik: «Duodjibedriftene er små, investeringene begrensede og det er som regel en eller svært få ansatte» (Hegg m.fl. 2008:8). Med noen få unntak, og da vil nesten alltid noe av produksjonen være industriell, består duodjinæringen av mikrobedrifter. Sametingets melding om duodji viser følgende, basert på TFoU sine økonomiske rapporter om næringen:

- Den gjennomsnittlige duodjiutøveren driver et enkeltmannsforetak.
- 69 prosent av utøverne er kvinner (2017).
- Den gjennomsnittlige duodjiutøveren er bosatt i Finnmark: 69 % er fra Karasjok og Kautokeino.
- Viktig faktor for utøvers økonomi: Driftstilskuddet fra Sametinget.
- Variasjon i omsetningen av egenprodusert duodji: fra 2,4 mill. kr til 51.000 kr pr. bedrift.
- Totalt omsetning av egenprodusert duodji i 2017 var 9 mill. kr (blant søkerne på driftstilskudd), mot 8,5 mill. i 2016.
- Gjennomsnittlig omsetning er ca. kr 345 000 i 2017, mot 315 000 i 2016 pr. bedrift.
- Ingen søkere til Sametingets tilskuddsordning fra lule- eller sørsamisk område.

Økonomisk rapport for duodji 2016 viser at det gjennomsnittlige driftsresultatet har vært stabilt siden 2010. Rapporten sier også at de totale driftskostnadene er nesten like store som driftsinntektene. I Same-tingsmeldingen for duodji har man følgende refleksjon rundt dette:

Det kan være flere årsaker til at lønnsomheten i duodji ikke øker mer. For det første har tradisjonell duodji arbeids- og tidskrevende produksjonsprosesser. For det andre er prissetting av produktene en utfordring og produktprisene gjenspeiler i liten grad det arbeid som ligger bak produktet. Håndsydde skaller oppnår for eksempel ikke samme pris som enkelte fabrikksydde Kero-sko. Dette viser at arbeidet bak et produkt ikke nødvendigvis samsvarer med betalingsvilligheten. I de økonomiske rapportene går det fram at prisene for duodjiproduktene ikke øker i takt med prisstigningen ellers i samfunnet.

2.3 Duodji er kultur, fag og næring

Duodji er således på den ene siden kultur, på den andre fag og på den tredje næring (f.eks. *Rapport duodji* 2005:11). Denne tredelingen gjenfinnes også i for eksempel Sametingets duodjimelding (2018) og ble understreket av våre informanter. Vi mener det er hensiktsmessig å ta utgangspunkt i en slik treleddet forståelse av duodji i analysen. Ved hjelp av denne kan vi bedre forstå både virksomheten ved DI og hele duodjifeltet med dets institusjoner og virkemidler.

Det er viktig å understreke at dette er en analytisk modell som ikke gjenspeiler virkeligheten. Det er et redskap vi kan bruke for å bedre se og forstå feltet. At vi legger en tredelt modell til grunn for analysen, betyr ikke at vi betrakter de tre delene som adskilte. Vi er fullt klar over at de griper inn i hverandre, og at kulturen ikke kan skilles fra næringen og omvendt. Likevel mener vi det er hensiktsmessig å visualisere duodji som en slags næringskjede eller økosystem der de ulike delene griper inn i hverandre og til sammen danner de helheten. En av våre informanter var inne på nettopp betydningen av å se på helheten:

God kunnskap om duodji er et premiss for sunn og god næringsutvikling. Det må ligge i bunnen. Det fins jo eksempler på ikke-samer som lager «fake-duodji», og da ser vi hva kunnskapsmangel kan føre til. Det er derfor veldig viktig med kunnskapen i bunn. Det er også et aspekt at hvis en kultur kun skal handle om næring og det kommersielle, da er det jo en fare for at teknikk og kunnskap går tapt. Hva skjer med kulturen om det skal være så mye fokus på næring? Man må finne en bra balanse. (Informant, Nordland).

Vi vil derfor ta utgangspunkt i en slik treleddet forståelse av duodji i analysene. Vi vil bruke modellen til å vurdere virksomheten ved DI og til å gjøre en feltanalyse av duodjifeltet. Hvilke institusjoner plasserer seg hvor i modellen? I vår modell er rubrikken 'fag' ensbetydende med et formelt og profesjonelt utdanningsløp. Den uformelle faglige opplæringen og utviklingen som foregår utenfor det formelle utdannings-systemet, vurderer vi som 'kultur'.

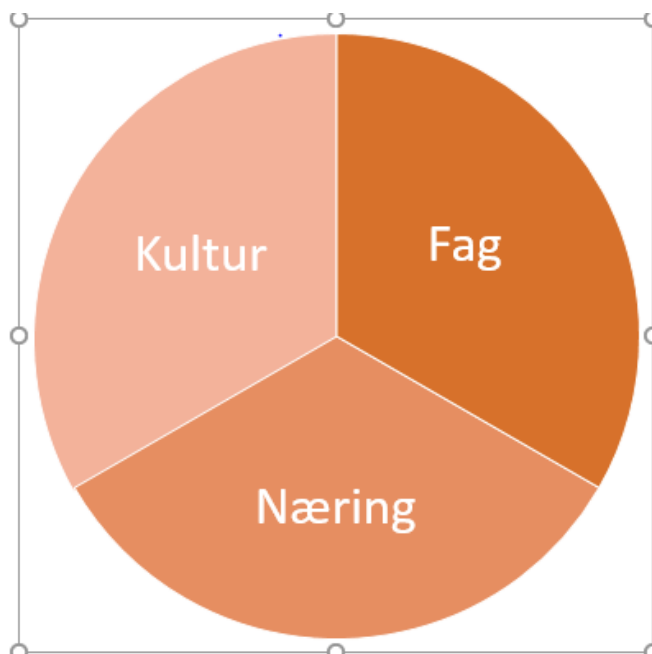

Fig. 1. Visuell fremstilling av hvordan duodji har flere dimensjoner, og at disse til sammen utgjør duodji som en helhet.

3. Duodjifeltet – hovedaktørene

I dette kapitlet gir vi en presentasjon av de viktigste aktørene i duodjifeltet og deres mest sentrale oppgaver. Dette er ikke en fullstendig kartlegging av feltet. Det har ikke vært mulig innenfor rammene av dette prosjektet. Vi har tatt med de aktørene som vi har blitt kjent med gjennom informantene og empirien forøvrig. Aktørene som her presenteres er med andre ord oppgitt av informantene og oppfattet som relevante av dem. Dette gjelder alle utenom Hermetikken kulturnæringshage. Ingen av våre informanter har referert til denne institusjonen som deltaker i duodjifeltet. Vi har likevel valgt å presentere dem i oversikten, for å få fram at det finnes en slik aktør. De rent næringsrettede virksomhetene i oversikten er for en stor del å finne i Finnmark. Det gjenspeiler at det primært er i Finnmark duodjinæringen foregår. Hensikten med kapitlet er å skape en kontekst for virksomheten ved DI og senere kunne gi en analyse og vurdering av DI relatert til feltet forøvrig.

3.1 Sametinget

Sametinget har ansvar for å utforme den samiske kultur- og næringspolitikken. Politikken iverksettes med utgangspunkt i de statlige bevilgningene til tinget. Administrativt sett er duodji og DI plassert under Avdeling for næring, kultur og helse, derunder Seksjon for næring.

I 2017 ble det totalt bevilget 14 millioner kr til duodji. I 2016 utgjorde Sametingets satsing på duodji 46 prosent av midlene som Sametinget disponerer av all støtte til næringsutvikling. Dette betyr at duodjinæringen får mer enn jordbruk og marine næringer til sammen. Om lag halvparten av de offentlige midlene går til faste overføringer; DI (ca. 5 millioner kr), opplæringskontoret for reindrift og duodji (1,5 millioner kr) og driftsstøtte til de to duodjiorganisasjonene (ca. 1,8 millioner kr). Videre fordeler de resterende tilskuddene seg på ulike søknadsbaserte tilskudds- og stipendordninger (ca. 7,5 millioner kr).

Utover dette har Sametinget finansiert andre bedriftsrettede tiltak for duodjinæringen slik som Dahttu-programmet (se under).

3.1.1 Næringsavtalen og tilskuddsordningene

Et av Sametingets viktigste virkemidler for duodjinæring, er selve Næringsavtalen. Målet for næringsavtalen er «å utvikle en næringsrettet duodji med økt lønnsomhet og omsetning av egenproduserte varer»². Hvert år blir det framforhandlet en næringsavtale mellom Sametinget og duodjinæringen ved næringsorganisasjonene Sámiid duodji og Duojáriid ealáhusserarvi. For 2018 hadde næringsavtalen en ramme på 7,5 millioner kr. Det kan gis tilskudd til inntil 40% av egenprodusert duodji. Minimumstilskudd er 20 000 kr, mens maksimum er 150 000 kr.

Midlene fordeles gjennom driftstilskudd, stipend og utviklings- og investeringstilskudd. For å kunne søke om driftstilskudd fra Sametinget, må man være registrert i det såkalte duodjiregisteret. Registeret er imidlertid ikke oppdatert de siste årene (Sametingsmelding om duodji som næring 2018:2). Sametinget har et eget fagutvalg for duodji som behandler søknadene om opptak i registeret og utdeling av tilskuddene. Registeret og fagutvalget er ledd i å kvalitetssikre produktene som det gis tilskudd for. I tillegg til de etablerte kravene om samisk avstamning, må søkerne til registeret 1) være innført i merverdiavgiftsregisteret 2)

---

² Hentet fra avtaleteksten.

omsette egenprodusert duodji for minst 50 000 eks. mva. pr år, 3) avlevere egenerklæring om realkompetanse eller dokumentasjon på realkompetanse i duodji, og 4) bruke autorisert regnskapsfører. Det skilles ikke mellom duodji som håndverk og maskinelt/industrielt framstilt duodji i tilskuddsordningen, og dermed konkurrer tradisjonelle håndverksbedrifter og mer industrialiserte produksjoner om de samme midlene. Duodjiregisteret blir bare brukt under tildeling av driftstilskuddet, ikke de andre støtteordningene

Elever på videregående skole kan søke om et årlig stipend på 10 000 kr. Det finnes også en støtteordning for helårsdrevne stasjonære duodjiutvalg.

3.1.2 Bedriftsutviklingsprogrammet Dáhttu

Sametinget har de siste årene gjennomført et bedriftsutviklingsprogram for kulturnæringer. Programmet har vært gjennomført i to deler, der andre del var for bedrifter med vekstambisjoner, i tråd med Innovasjon Norge sitt fokus. Programmet er utviklet av Kreativ Industri (se under) på oppdrag fra Sametinget, og har hatt til hensikt å øke bedriftskompetansen, få fram lønnsomme bedrifter og skape nettverk mellom aktørene. Målgruppen var samiske næringsaktører som har skapt eller ønsker å skape næring av kunst og kultur. Gjennom programmet har samiske kulturnæringsaktører fått veiledning til å utvikle forretningsidéer og strategier og fått etableringshjelp.

14 duodjibedrifter deltok i programmet, 12 fra Finnmark og 2 fra Troms.

3.2 Samerådet

Samerådet er en interesseorganisasjon for alle samiske foreninger i hele Sápmi, altså på tvers av landegrensene. Hovedmålet er å fremme samiske rettigheter og interesser. Samerådet jobber politisk mot nasjonene med samisk befolkning, men også mot globale organer som FN.

Samerådet er organisert i fire avdelinger, og kultur ivaretas av Kulturnemnden. Der er duodji et sentralt tema i arbeidet. Siden 1980-tallet har Samerådet jobbet med å etablere en fellesnordisk merkevareordning, Sámi duodji, som skal beskytte duodji, men på samme tid legge til rette for utvikling. Merkeordningen har til hensikt å kvalitetssikre håndverket og beskytte duodji fra kopiering og misbruk. Merket har eksistert siden 1980-tallet, men det har ikke blitt innarbeidet i Norge. I arbeidet med denne merkevaren har avgrensningen mellom duodji og duodjibasert design vært en sentral problemstilling. Næringen har vært splittet i synet på hva som bør kunne inkluderes i duodjimerket og ikke. Et eget merke for samisk design er under utarbeiding. Formålet er at det skal bli etablerte merkevarer for både håndverksprodukter og maskinelt/industrielt framstilte produkter.

3.3 Sámiid duodji

Samiid duodji (SD) er en landsomfattende medlemsorganisasjon som i henhold til vedtektene har følgende formål:

å fremme duodjiutøvernes interesser økonomisk, faglig, sosialt og kulturelt. Sámiid duodji skal arbeide for å bedre duodjiutøvernes rammebetingelser i tillegg til å ha seviceoppgaver for sine medlemmer, arbeid for å ivareta duodjis særegenhet, og å fremme samisk duodji faglig, kulturelt, sosialt og økonomisk. Organisasjonen har som formål å være pådriver for utvikling av kulturbærende og næringsrettet duodjivirksomhet.

SD jobber politisk og samarbeider tett med Samerådet og DI. En sentral oppgave for SD er å være med på å framforhandle Næringsavtalen. SD har også drevet med kunnskapsutvikling innenfor duodjifeltet, blant annet gjennom rapporten «*Grønn design i en samisk kontekst og hvem bør ha ansvar for samisk designutvikling*» (Wilks og Fors 2008). Organisasjonen er ordnet i seks regioner, som til sammen skal dekke hele det samiske området i Norge.

Mye av oppgaveløsingen gjøres regionvis i SD, der hver region har stor frihet til å bestemme hva som skal gjøres lokalt. Noen av regionavdelingene arrangerer derfor kurs i duodji, noen arrangerer også kafe-møter og andre møtepunkter for utøvere.

3.4 Duojáriid Ealáhussearvi

Duojáriid Ealáhussearvi (DES) er en annen næringsorganisasjon. Den har færre medlemmer enn Sámiid duodji, og retter mandatet sitt mer ensidig mot næringsutvikling: «Organisasjonen er næringspolitisk organisert med formål å arbeide for at den enkelte duodjiprodusent får tilfredsstillende arbeidsbetingelser og utviklingsmuligheter. Organisasjonen skal også fremme bedre rammevilkår for enkeltprodusenters lønnsomhet» (<http://www.duodji-des.no/om-oss/>).

En viktig oppgave for DES er å være med på å forhandle fram Næringsavtalen. DES driver informasjonsarbeid rettet mot næringsutøvere gjennom nettsiden. Der informeres det om avtalen og kriteriene for å søke tilskudd, de ulike stipend- og tilskuddsordningene ved Sametinget, søknadsfrister m.m.

I følge nettsiden holder også DES kurs i temaer om næringsrettet duodji. De arrangerer kurs i duodji, har regnskaps- og økonomikurs og andre bedriftsrelaterte kurs, først og fremst i Karasjok, Kautokeino og Tana. De har også et verksted i Karasjok med maskiner til utleie for næringsutøvere. DES har sammen med Kreativ industri etablert duodjimerket MIS of Sápmi (mer om dette under Kreativ industri).

3.5 Sápmi Næringshage AS

Sápmi Næringshage AS deltar i det nasjonale næringshageprogrammet til SIVA, og har gratis førstelinjetjeneste til bedrifter i etableringsfasen og etablerte bedrifter i Tana, Nesseby, Porsanger og Kautokeino. Dette innebærer at de veileder nyetablerere i spørsmål knyttet til oppstart og drift av egen bedrift gjennom informasjon om finansieringsmuligheter, forretningsmodeller etc. Næringshagen skal i hovedsak bidra til økt verdiskapning gjennom tilrettelegging for utvikling av eksisterende næringsliv og etablering av nye bedrifter. De tilbyr to ulike tjenestekategorier for bedrifter:

1. Målbedriftsavtale: rett til deltagelse på Næringshagens kurs og konferanseprogram, til redusert pris. Bedriftene kan også mota bistand til utvikling av strategier og markedsplaner i bedrift, utarbeide søknader, kobles mot eksterne kompetansenettverk o.l.
2. Mentorordning: råd og sparring med en erfaren mentor, for å sikre at oppstartsprosessen går lettere, gjennom riktige strategiske valg. Mentorordningen blir finansiert av Innovasjon Norge, hvor næringshagen er eksterne samarbeidspartnere med spesiell kompetanse innenfor samisk forretningsutvikling.

3.6 Hermetikken kulturnæringshage

Hermetikken kulturnæringshage AS ligger i Vadsø. De jobber for å utvikle kulturnæringene i Finnmark gjennom en rekke tilbud og tjenester til sine medlemmer og andre interesserte. De har i dag ca. 40 medlemsbedrifter og gir profesjonell bistand til å orientere seg i virkemiddelapparatet, utvikle forretningsidéer, arbeidet med markedet og finne prosjektfinansiering. De har god oversikt over virkemiddelapparatet, og har egne tilbud til nye gründere. Mye av veiledningen gjøres digitalt, dermed kan de jobbe med bedrifter over hele landet. Etter hva vi kjenner til, har de ingen særlig kompetanse på samiske bedrifter, men de har hatt samarbeid med Sametinget blant annet om en fagdag om utvikling av merkevare og identitet.

3.7 Innovasjon Norge

Innovasjon Norge har virkemidler og tjenester med mål om å skape flere gode gründere, flere vekstkraftige bedrifter og flere innovative næringsmiljøer.

Innovasjon Norge skal fremme bedrifts- og samfunnsøkonomisk lønnsom næringsutvikling i hele landet, og utløse ulike distrikters og regioners næringsmessige mulighet gjennom å bidra til innovasjon, internasjonalisering og profilering. Innovasjon Norge skal bidra med både finansielle virkemidler, kompetanseprogram og rådgivning, for målgruppen 'bedrifter med vekstambisjoner og potensial innen kulturell og kreativ næring'.³

Sametinget inngikk i 2009 en samarbeidsavtale med Innovasjon Norge. Dette er en nasjonal avtale som gjelder alle områder der det finnes samisk næringsliv. Innovasjon Norge forvalter dermed midler til bedriftsrettede tiltak i duodjinæringen. Sametinget etterlyser i denne sammenheng at Innovasjon Norge i størst mulig grad prøver å tilpasse virkemidlene til Samisk næringsliv. Innovasjon Norge har ansatt en egen prosjektleder for Design i Troms og Finnmark.

Innovasjon Norge har et eget bedriftsnettverksprogram for SMB-bedrifter. De tilbyr finansiering og faglig hjelp til etablering av forpliktende strategiske samarbeid med langsiktig perspektiv. Programmet er en del av Innovasjon Norges generelle tilbud til gründere.

3.8 Kreativ industri

Kreativ industri AS er et konsultentselskap som bistår bedrifter med forretningsutvikling, markedsstrategi, markedsføring, rekruttering m.m. De leder ulike utviklingsprosjekter i Norge, både offentlig og privat, og har hovedkontor i Alta.

I 2018 fikk Kreativ industri prosjektledelsen for MIS of Sápmi, som skal være et etablert samvirkeforetak (SA) eid av kvalifiserte duodjiprodusenter. DES har vært en sentral aktør i utviklingen av prosjektet. Målsettingen med produsentsamarbeidet er at MIS skal utvikle seg til å bli en tydelig merkevare innen kvalitetsduodji fra Sápmi, gjennom felles merkevarebygging, salg, kompetanseheving og nettverksbygging. MIS skal bidra til lønnsom drift og stimulere til økt kunnskapsformidling om samisk kultur, levemåte og livsgrunnlag. Totalt ni duodjiprodusenter har vært med på å etablere og utvikle MIS i prosjektfasen. For å kunne bli andelseier stilles det krav til produsentene om at de må ha ambisjon om å nå ut til eksisterende markeder, og mål om å kunne leve av produksjonen. Formelle krav til produsentene er at de er registrert i

---

³ <https://www.innovasjon norge.no/no/kreativ-naering/> (lesedato 19.02.19).

Brønnøysundregisteret med enkeltpersonforetak eller AS, og at hun/han må oppfylle kriteriene for registrering i Sametingets valgmannstall. Videre må produktene ha elementer av samisk kultur og/eller bygge på samiske håndverkstradisjoner.

3.9 Andre aktører rundt duodji som fag og kultur

I tillegg til aktørene nevnt over finnes det en rekke aktører som i større og mindre grad har en rolle i forvaltningen og utviklingen av duodji som kultur og fag. Disse presenteres svært skisseaktig i det følgende, da vi oppfatter dette noe på siden av oppdragets kjerne. Likevel er det et poeng å kort gi en beskrivelse av de ulike aktørene, for å få fram hvem som gjør hva i feltet rundt duodji som kultur og fag.

3.9.1 Fag

De samiske utdanningsinstitusjonene har ansvar for å tilby duodji som videregående og høyere utdanning. Tabellen under gir en kort oversikt over de ulike duodjitolbudene utdanningsinstitusjonene i de samiske områdene tilbyr. Mange av våre informanter hadde imidlertid tatt sin duodjiutdannelse ved Samernas utbildningscentrum i Jokkmokk i Sverige.

Tabell 1: Duodjifagelig tilbud ved samiske utdanningsinstitusjoner

Utdanningsnivå	Videregående skole	Bachelor- og mastergrad	Ph.D
Sted	Samisk videregående- og reindriftsskole, Kautokeino	Samisk høgskole, Kautokeino	Norsk håndverksinstitutt, Lillehammer
Tilbud	Fordypning i duodji VG2 OG VG3 Fagbrev i duodji	Bachelor i duodji og design Master i duodji	Stilling som ph.d.-kandidat i tradisjonelt håndverk

Samisk videregående skole har et eget duodjiarkiv. Samisk høgskole har verksted.

3.9.2 Kultur

De samiske museene og kultursentrene har i ulik grad fokus på duodji. De samiske samlingene omfatter for en stor del duodji i ulike former. Noen av museene kuraterer utstillinger om temaet og arrangerer kurs.

På Árran – lulesamisk senter, har man hatt et større duodjiprogram fra 2014 til 2015 med fokus på å etablere duodji som næring i lulesamisk område. Prosjektet har hatt fokus på å gi duodjiutøverne bistand innen entreprenørskap og innovasjon, men også veiledning i duodjiteknikker som har til hensikt å høyne kvaliteten på produktene. Árran har selv evaluert prosjektet og vurderingen er at målene som ble satt for prosjektet kun delvis har blitt oppnådd. Dette kan forklares ved at prosjektet av ulike grunner ble avsluttet tidligere enn planlagt.

Samisk arkiv har noe arkivmateriale om duodji.

De samiske språksentrene er sentrale kursarrangører. Disse vektlegger hvordan duodji er en kultur- og språkbærer og arrangerer kurs for å styrke samisk kultur og identitet.

De lokale husflidslagene tilbyr kurs og opplæring i duodji i flere av de samiske områdene.

I enkelte sammenhenger kan festivaler også fremstå som en sentral aktør for duodji. I løpet av prosjektperioden har vi hørt om prosjektet Duodji Dreamers en rekke ganger. Duodji Dreamers var en utstilling hvor 10 unge duodji-utøvere fikk vise et eget verk og et eldre inspirasjonsverk. Prosjektet ble initiert av den internasjonale urfolksfestivalen Riddu Riddu i Kåfjord i Troms, der også utstillingen ble vist. De 10 utøverne valgte hvert sitt verk fra samlingen på Samisk Kunstmagasin i Karasjok som inspirasjon for et nytt verk som de selv sto for.

Noen kommuner tilbyr duodjikurs for barn og unge gjennom Kulturskolen.

Kulturrådet har ansvar for å implementere UNESCOs konvensjon om immateriell kulturarv. Ifølge UNESCOs konvensjon defineres immateriell kulturarv som «praksis, fremstillinger, uttrykk, kunnskap, ferdigheter – samt tilhørende instrumenter, gjenstander, kulturgjenstander og kulturelle rom – som samfunn, grupper og, i noen tilfeller, enkeltpersoner anerkjenner som en del av sin kulturarv.» (Fra konvensjonens artikkel 2.1) I 2013 ble det arrangert et innspillseminar for den samiske kulturen om hvordan arbeidet med å bevare og utvikle samiske immateriell kulturarv kunne gjøres. Der kom det fram at ansvaret for bevaring og utvikling samiske immateriell kulturarv var fragmentert og lite systematisert. I følge prosjektleder hos Kulturrådet har det ikke vært noen betydelig endring rundt dette siden 2013. Fortsatt mangler det eksempelvis en akkreditert NGO (Non Governmental Organization) fra den samiske kulturen inn mot UNESCO. Det er i dag sju NGO'er fra Norge som er akkreditert som rådgivende organ i UNESCO, ingen av dem er samiske. Det finnes ingen samiske institusjoner som har et overordnet ansvar for å forvalte eller koordinere hverken duodji som kulturarv eller samisk immateriell kulturarv generelt.

3.10 Oppsummering

Hensikten med denne skisseaktige gjennomgangen har vært å presentere de mest sentrale aktørene i duodjifeltet – det vil si de aktørene som vi har møtt gjennom eller via våre informanter, og si noe kort om hva rollene deres er.

- Det finnes flere profesjonelle aktører som på ulikt vis retter seg mot duodjinæringen og tilbyr kurs og veiledning til bedriftene. Det finnes også aktører som ikke retter seg mot duodji spesielt, men som likevel spiller/ kan spille en tydelig rolle for næringen.
- Det er to medlemsorganisasjoner som virker på vegne av duodjinæringen.
- Oversikten viser at det er en etablert infrastruktur av ulike profesjonelle aktører som skal/kan bidra til næringsutvikling innenfor duodjifeltet. Et sentralt moment for resonnementet senere i rapporten er at det finnes en rekke profesjonelle aktører som tilbyr veiledning ved bedriftsetablering og bedriftsutvikling, men, som vi skal komme tilbake til senere i analysen, opplever utøverne i feltet som lite koordinerte og feltet som uoversiktlig.
- Den utdanningsfaglige dimensjonen ved duodji er ivaretatt på både videregående nivå og i høyere utdanning. Muligheten for å ta ph.d. er foreløpig ikke tilstede innenfor samiske institusjoner, men det kan gjøres gjennom andre universitet i Norge.
- Det finnes mange ulike aktører som tilbyr kurs i håndverket til duodjiutøvere.
- De samiske museene har grovt sett ansvar for forvaltning og formidling av den materielle duodjiarven, men etter vår kjennskap er det ingen av museene som har eksplisitt fokus på duodji som *immateriell* kulturarv. Det gjøres heller ikke av noen av de andre aktørene.

4. Duodjeinstituhtta

I dette kapitlet gir vi en presentasjon og vurdering av DI og virksomheten der. I de to første delene, om formål og drift, er empirigrunnlaget ulike dokumenter, mens det er en mer sammensatt empiri som ligger til grunn for de øvrige beskrivelsene av virksomheten. Der bruker vi uttalelser fra ansatte, brukere og andre for å illustrere virksomhetens kjennetegn. Vi gjengir uttalelser om hva virksomheten brukes til og hva den betyr for brukerne, men vi gjengir også uttalelser fra ikke-brukere, for å få fram hvordan de ser på virksomheten ved instituttet. Vi har brukt 2017 som eksempelår for regnskap, årsplan og utviklingsplan, og i noen tilfeller har vi lagt til eksempler på aktiviteter fra andre år for å få fram bredden i virksomheten. Informantene har derimot uttalt seg helt generelt og ikke knyttet til enkeltår. Hvert delkapittel avsluttes med analyse og vår vurdering. Avslutningsvis gir vi en sammenfattende vurdering av DI, hvor vi legger vekt på å få fram hvilken dimensjon (kultur, fag, næring) ved duodji DIs aktiviteter særlig retter seg mot, og om de bidrar til at Sametinget når sine mål.

4.1 Formål og mandat

Duodjeinstituhtta ble opprettet som en stiftelse i 1993 av følgende stiftere: Sámiid Duodji, Samisk høyskole, Samisk videregående- og reindriftsskole og SIVA – Selskapet for industrivekstanlegg. En representant for hver av disse organene danner, sammen med en ansattrepresentant, rådsforsamlingen, som i sin tur velger styret.

DI har i henhold til vedtektene følgende formål:

- Være et utviklings- og kompetansesenter for duodji som næring, kultur og håndverk
- Bidra til at det skapes arbeidsplasser basert på samiske håndverkstradisjoner
- Medvirke til kompetanseutvikling samt markeds- og produktutvikling ved å initiere og delta i utviklingstiltak for duodji
- Utviklingstiltakene skjer i samarbeid med organisasjoner og enkeltpersoner tilknyttet duodjivirksomhet, samiske forsknings- og utdanningsmiljøer samt offentlige tiltaks- og finansieringsorganer

DI skal ivareta hele det samiske området, siden de ulike samiske områdene representerer ulike håndverkstradisjoner.

Sametinget har ifølge Sametingsmeldingen om duodji som næring fastsatt følgende mål for DI:

- Hovedmål er å fremme næringsutvikling med utgangspunkt i tradisjonell duodji
- Viktig rolle i forhold til utvikling og veiledning av duodjifaglige spørsmål og regionale utviklingsprosjekter
- Instituttet skal være et landsomfattende teknisk og faglig kompetansemiljø innen duodji
- Medvirke til å utvikle og bistå med fagkompetanse innen duodji, yte bistand og produktutvikling og produksjonsveiledning, initiere til å delta i forsøks- og utviklingsarbeid
- Ha læringer og lære kandidater

4.2 Driften

DI er fullfinansiert av Sametinget. Årsregnskapet for 2017 viser at DI hadde driftsinntekter på ca. 5.190.000 kr. Det framkommer av regnskapet at disse inntektene er fordelt på:

Oversikt over driftsinntekter 2017- Duodjeinstituhtta	NOK
Driftstilskudd fra Sametinget	4 938 000
Tilskudd til kurs, Sametinget	59 000
Tilskudd til utviklingsprosjekt, Sametinget	75 000
Refusjon av strøm og renhold	82 241
Inntekter fra verkstedet	20 185
Kursavgift	14 450
Sum inntekt	5 188 876

Av midlene som DI disponerer går ca. 3.200.000 kr til lønn til de ansatte, mens 2.200.000 kr går til drift. Ellers går en stor andel til lokaler og reiseutgifter.

Oversikt over de største driftsutgifter 2017- Duodjeinstituhtta	NOK
Lønn til ansatte	3 216 926
Avskrivinger	107 824
Lokaler og fraktkostander	962 559
Inventar, utstilling, datautstyr etc.	235 514
Kontorkostander	170 092
Reise, diett, bilgodtgjørelse	406 250
Revisjon, regnskapshonorar, div	102 602
Reklameannonser	44 406
Reparasjon utstyr	48 925
Andre driftsutgifter (mindre beløp)	154 035
Sum driftskostnader	5 449 222

Instituttet har en samlet bemanning på 6,41 årsverk fordelt på 11 personer. DI har sitt hovedkontor i Kautokeino. Der sitter administrasjon ved direktør og kontorleder. Begge disse er tilsatt i 100% stilling. I tillegg er det veiledere lokalisert i de ulike regionene. To veiledere (60% + 60% i Kautokeino), to veiledere (50% + 50%) i region sør i Snåsa, en veileder (50%) i region Nordland, en veileder (50%) i region Troms, en veileder (50%) i region Midt-Finnmark og en veileder (50%) i region Øst-Finnmark. Dertil kommer rengjøringspersonale (21%). I de regionene som ikke har egne veiledere, er det hovedkontoret i Kautokeino som står for veiledningen. To av de ansatte er menn, disse har samlet 110% stilling.

Alle veilederne har sin faglige bakgrunn innen duodji og design, og flere har egne duodjibedrifter / enkeltmannsforetak. De har gjerne ett hovedfelt, men ofte driver de med flere typer duodji. Flere har også pedagogisk kompetanse.

Ledelsen ved DI er opptatt av å få tilgang på mere midler som kan øke bemanning. Samtlige ansatte vektlegger at instituttet er underfinansiert med tanke på de oppgavene som mandatet gir dem. Finnmark har klart best oppdekning med til sammen fire fulle stillinger, men også her mener de ansatte at de har for mange oppgaver bemanningen tatt i betraktning. I 2017 har innsatsen i særlig grad handlet om å få etablert en ny veilederstilling i Tysfjord. DI har deltatt på minst åtte møter om dette, samt forfattet en rekke dokument.

Lokalene som instituttet leier i de ulike regionene er kontorer og/eller verksteder.

En beskrivelse av aktiviteten i verkstedene følger i avsnitt 4.4.

4.3 Styling og planverk

Styret er stiftelsens øverste organ. Dette velges av en rådsforsamling bestående av en representant for hver av stifterne, samt en representant for ansatte. DI sitt styre består av fem personer, en leder og fire styremedlemmer, som oppnevnes for en periode på 2 år. Styremedlemmene kan gjenvelges. Deler av dagens styre av sittet i mange år. Styret har ansvar for økonomi og administrasjon ved å vedta budsjett og regnskap. Styret møtes ca. 4 ganger pr år.

DI utarbeider hvert år en årsmelding for foregående år og aktivitetsplan for kommende år. I årsmeldingen skal det gjøres rede for aktivitetene ved foregående år, mens det i aktivitetsplanen gjøres rede for aktiviteter i kommende år. Vi har hatt tilgang på disse dokumentene fra de tre siste årene, altså 2015-2017.

4.3.1 Vurdering

Vi vurderer dagens planverk til å være lite egnet til å drive målrettet styling av virksomheten. Dokumentene er lite konkrete og kopieres for en stor del fra år til år. Planverket er ikke formulert ved hjelp av mål og tiltak, og det er i liten grad gjort rede for hvordan de ulike aktivitetene støtter opp om virksomhetens formål. Det gjelder også budsjett/regnskap. I vårt arbeid erfarte vi også at årsmeldingene var mangelfulle, på den måten at vi stadig fikk ny informasjon om aktiviteter som ikke var omtalt i årsmeldingene. Dermed har styret dårlige forutsetninger for å lede og utvikle virksomheten på en faglig og strategisk måte mot konkrete og overordnede mål. Vi savner også bedre dokumentasjon over hvem som bruker instituttet til hva. En større grad av prosjektorganisering av virksomheten kan bidra til å få bedre kontroll på hvor mye ressurser som brukes til hva.

4.4 Verksteder med maskiner

DI eier/disponerer verksteder med maskiner på Snåsa, i Nesseby, Karasjok og Kautokeino. Verkstedene varierer i størrelse og hva slags duodji de er tilrettelagt for. Det største verkstedet er i Kautokeino, der det er lokaler for både hard og myk duodji, samt våtrom. Hardsløydrommet har utstyr til bearbeiding av tre og horn, systua har to store symaskiner, pelsmaskin, skinnsømmmaskin og store arbeidsbord. I våtrommet finnes skave- og barkemaskin. Der er også utstyr for vasking av skinn og bellinger. I Karasjok er lokalene mindre, men også de har noe utstyr til både hard og myk duodji. Så også i Snåsa, men der er det ikke våtrom. Lokalene i Nesseby har vi ikke informasjon om. En betydelig funksjon for verkstedene handler om å kunne tilby duodjiutøvere gode arbeidsforhold, eller rett og slett bedre HMS. Dette handler om håndtering av støv, lukt og profesjonelt renhold som vanskelig kan gjennomføres i privathus.

DI har vært opptatt av å investere i kostnadskrevende utstyr til hardduodji. De siste årene har DI også hatt fokus på å modernisere produksjonen, deriblant utvikle egne maskiner som kan effektivisere håndverket. DI oppgir også at de har vært utviklingskonsulent for maskiner til en svensk produsent.

Brukerne betaler en mindre sum for leie av maskiner, men ikke nok til å finansiere drift/innkjøp. Stort sett gjøres dette gjennom stykkpris pr. omgang. Syrom kan leies for en dag eller en måned. Det kan også gjøres langtidsavtaler for leie av verksteder til skoler, lag og foreninger.

Alle brukerne vi snakket med oppga at de kom til instituttet for å nettopp bruke verksted og maskiner. Det var en rekke ulike begrunnelser for dette: faglig veiledning, HMS, økonomi, effektivitet, sosialt fellesskap m.m. De følgende sitatene illustrerer dette:

Når jeg kjøpte egen maskin fikk jeg også veiledning her. Jeg ble også veiledet der jeg kjøpte maskinen om å gå hit (bruker, Kautokeino).

Jeg har fått mye hjelp her på DI, og bruker symaskinene som jeg kun trenger en sjelden gang. Så slipper jeg å bruke 70.000 på en maskin som jeg skal bruke et par ganger i året. Jeg har også kjøpt stålmaskin hvor jeg har fått veiledning fra DI (bruker, Kautokeino).

Jeg bruker DI til å bearbeide skinn til eget bruk. Det er veldig tungt håndverk. Det er en viktig del av DI - at de har tilgang til maskiner. Men de har litt små og kalde lokaler, jeg savner større og bedre lokaler (bruker, Karasjok).

Selv om brukerne er positive til eksisterende tilbud, understreker alle at det burde vært flere veiledere. I Snåsa var lokalene ikke spesielt tilpasset duodji. I Karasjok var brukerne opptatt av at lokalene var trange og små, slik vi så hos informantene over. En annen utøver sa det slik:

Det er gode lokaler, men vi trenger større arbeidsareal. Det er farlig å være to stykker der inne. Det er for liten plass, spesielt når maskinene går. Samtidig er det et dødstungt arbeid når man må gjøre det alene.

Næringsutøverne som vi snakket med brukte i liten grad verkstedene ved DI. En uttalte dette:

De er nok mest aktuelle for privatpersoner, ikke for oss som faktisk lever av dette.

I informantgruppen i Kautokeino var det imidlertid næringsutøvere, så enkelte næringsutøvere benytter verkstedene. Det kommer vi tilbake til under avsnitt 4.12.

Det er investert mye penger til innkjøp og utvikling av maskiner ved DI. Selv om brukerne betaler noe for å bruke maskinene, er kostnadene likevel så lave at de ikke skaper lønnsomhet. Økonomisk sett er dette lite bærekraftig, og man kan vurdere en ny prisstrategi. Noen av informantene syntes også å være av den oppfatning at det er rett og rimelig å betale mer for å bruke maskinene. En av informantene forteller:

Skal man tenke næring, så er det næring, da er det også en kostnad i bruk av maskiner. Man trenger jo ikke å sy puter under armene på folk. Når man ikke betaler noe, har man heller ikke noe ansvar. Betaler man, tar man kanskje også et større ansvar, man yter litt mer. Å betale seg inn er jo bare rett og rimelig, det gjør man jo på det meste. Det er viktig å tenke igjennom dette for å imøtekomme Sameingets ambisjoner – gjør driften mer lønnsom.

En annen informant legger vekt på at de offentlige verkstedene til DI er utilgjengelige for mange av utøverne, på grunn av store geografiske avstander. Det medfører at utøvere i noen områder er nødt til å gjøre egne investeringer av utstyr og maskiner, mens man i andre områder kan bruke offentlig finansierte maskiner. «Dette er konkurransevidning der noen må investere på grunn av at verkstedene er utilgjengelig, mens andre nesten får bruke maskiner gratis», var det en informant som uttalte. De geografiske ulikhetene åpner derfor også for spørsmålet om det burde være større egenandel for å bruke maskinene og verkstedene for å ha et mer rettferdig og balansert konkurransegrunnlag blant duodjiprodusentene. Ved å høyne egenandelen kan DI løse problematikken rundt at verkstedet kan oppleves konkurransevidende. Enkelte informanter som bruker DI mente imidlertid at dette vil medføre til at færre velger å bruke verkstedet.

4.4.1 Vurdering

En sentral del av virksomheten ved DI handler om å tilby verkstedplass og maskiner. På DI kan utøvere få tilgang til maskiner som de ikke har tilgang til ellers. De kan slik effektivisere arbeidet og få et faglig fellesskap i verkstedet. En eldre undersøkelse, *Rapport duodji 2005*, viser at over 90% av de spurte ønsker å drive sin virksomhet i et fellesverksted, men at ca. 50% ikke har tilgang på dette (2005:17). Dette er for en stor del gjeldende i dag også. *Rapport duodji 2005* inneholder også en undersøkelse om arbeidsforhold. Det er særlig utøverne i Nordland og Vest-Finnmark som melder om dårlige arbeidsforhold. Dette er områder hvor DI ikke har verksteder. Undersøkelsen viser således betydningen av verksteder og maskiner for utøvere. Slik vi ser det, er muligheten for å bruke profesjonelle verksteder viktig, kanskje også avgjørende, for å holde tradisjonen levende. Verkstedene synes å ha betydning både for rekruttering (særlig gjennom lærlingordningen som beskrives under), for mer effektiv produksjon (dette gjelder kanskje særlig skinnbasert duodji) og for nyetablerte utøvere.

Verkstedene har en viss funksjon mot næringen. I Kautokeino synes enkelte å bruke verkstedene i etablerings- og opplæringsfaser, hvilket må sies å ha stor betydning for å kunne etablere seg og satse videre. De siste årene har DI hatt fokus på å tilpasse produksjonene til moderne teknikker og bruksmåter, deriblant utvikle egne maskiner som kan effektivisere håndverket. Slik vi forstår det, har de til en viss grad bidratt til innovasjon i produksjonsmåtene. Den harde duodjien har færre aktive utøvere og dårligere rekruttering. Dette kan henge sammen med behovet for kostnadskrevende maskiner og utstyr. DI har derfor vært opptatt av å investere i slikt utstyr.

Vi vurderer det dithen at verkstedet har høy kulturell betydning, men liten betydning for næringsutviklingen. I Kautokeino har verkstedet stor betydning for profesjonaliseringen av faget, gjennom lærlingordningen, og er dermed indirekte av stor betydning for næringens fremtid.

4.5 Kursvirksomhet

En viktig del av virksomheten ved DI er å arrangere kurs. Vi har ikke hatt tilgang på oversikt over kursdeltakere som kan si noe om hvor mange som har deltatt pr. kurs, eller hva slags faglig bakgrunn de hadde. I 2018 arrangerte DI følgende kurs:

Tabell 2: Kursoversikt ved DI, 2018

Sted	Type duodjikurs
Røros	Kniv
Røros	Guksi (trekopp)
Karasjok	Frynsing av tørkle
Karasjok	Beltevev
Karasjok	Beltekurs for ungdom
Karasjok	Smykkekurs for barn
Tana	Frynsing av tørklær
Buøyfjord	Skinnsøm
Vadsø	Luhkka (kappe)
Kautokeino	Knivkurs for ungdom
Kautokeino	Smykkekurs for ungdom

I Snåsa arrangerer ikke DI egne kurs, på grunn av manglende midler, men de samarbeider med språksen-
teret som arrangør.

Brukerne som vi snakket med var mest opptatt av selve verkstedene og mindre av kurs, men noen fortalte at barna deres hadde deltatt på kurs i frynsing. En informant i Karasjok uttalte dette:

Barna mine bruker det også mye: jentene er på frynskurs, guttene bruker det også litt. DI er viktig i
framtiden for at våre barn skal kunne lære duodji, for vi har ikke den kapasiteten til å lære det bort
som våre forfedre hadde. (bruker Karasjok)

Men selv om brukerne brukte mindre tid på å snakke om kursene, var alle positive til tilbudet og mente at
det hadde stor kulturell verdi. En næringsutøver hadde imidlertid et helt annet syn på dette med kurs. Hun
mente DI sitt tilbud var konkurransevridende:

Det er helt klart et marked der. Samtidig har DI kurs som i stor grad blir finansiert av Sametinget,
dette presser ned prisen. Jeg kan ikke holde kurs for 350 kr timen. Dette er med på å ødelegger litt for
oss som prøver å leve av dette. (næringsutøver Finnmark)

En annen næringsutøver mente kursopplegget praktisk sett ikke er tilrettelagt for næringsutøvere.

Jeg deltok på et kurs engang, for å lære noe jeg ikke kunne. På FB fikk vi en bekreftelse på å ha betalt
kr 600. Jeg spurte om å få faktura, for det må jeg ha som bedrift. Jeg har enda ikke fått noe faktura.

En informant på Samisk høyskole mente flere kurs burde formaliseres gjennom dem:

Høgskolen har fagfolk som kan ta seg av kurset, på denne måten kan studentene også ta kursene inn i
utdanningen for eksempel. Dette vil være med på å profesjonalisere utdanningen / kursingen av
duodji.

Dette mente de også gjaldt bedriftsutvikling:

Vi sliter med rekrutteringen, men det blir jo ikke bedre ved at vi må konkurrere med DI og Same-
tinget om kurs man kan ta etter fagbrev. Vi kunne lett ha jobbet mye tettere om flere av kursene. DI
burde la profesjonelle ta seg av skolen, på den måten får vi den profesjonaliseringen Sametinget

etterspør. Selvfølgelig er det fint å gå kurs, men i dag kreves det litt mer enn at man har et papir. Det papiret må ha en større verdi (studiepoeng).

4.5.1 Vurdering

Betydningen av kursene har vært vanskeligere å vurdere. Det synes å være stor etterspørsel etter kurs, men på samme tid finnes en betydelig liste med kursarrangører i duodji. Eksempler på ulike aktører som arrangerer slike kurs er: Samiid Duodjis lokale foreninger, de kommunale språksentrene, Duojariid Ealáhussearvi, Árran, ulike husflidslag, Samisk Hus Oslo, for å nevne noen. I tillegg tilbyr Samisk høgskole og universitet enkeltemner og ulike utdanningsgrader innenfor duodji. Det kan være nyttig å bruke tankeeksperimentet om hva som skjer hvis DI ikke holder kurs. Da vil det kanskje bli færre kurstilbud, men kanskje vil andre aktører i større grad ta denne rollen?

Kurs har åpenbart et kommersielt potensiale som også bør inngå i en vurdering av duodjinæringen. Vi har hørt kritiske og bekymringsfulle kommentarer over at DI bruker tildelte midler til å dekke store deler av kostandene knyttet til kursvirksomhet. Sett fra et næringsmessig perspektiv er dette uheldig i et marked hvor det forventes at forbrukerne velger de kursene som har lavest pris. Noen næringsaktører fortalte at de arrangerte kurs, men for å sikre lønnsomhet har de vært nødt til å ta en høyere kursavgift enn det DI tilbyr. Her er det med andre ord snakk om en viss konkurransevridning. Vi synes det er etisk vanskelig å skulle anbefale økt kommersialisering av duodjikurs, men ut fra et rent næringsperspektiv er det en åpenbar mulighet.

At kurs fortrinnsvis skal arrangeres som poenggivende studier av høgskolen, mener vi ikke er en hensiktsmessig utvikling. Og kanskje var det ikke det vår informant mente heller. Vi mener det bør være mulig å ta håndverksrettede kurs også utenfor utdanningsinstitusjonene, men det er et politiske spørsmål om kurs i tradisjonshåndverk skal være subsidiert eller kommersialiseres.

Kursene som DI arrangerer har stor betydning for kulturen, men liten betydning for næringen.

4.6 Lærlingebedrift

DI fungerer som lærlingebedrift. Ved at instituttet har blitt godkjent som det, finnes det i dag en forutsigbar og profesjonell ordning for elever som skal ta fagbrev i duodji. DI jobber tett med Opplæringskontoret og Samisk videregående skole om dette. Læringeavtalen mellom Opplæringskontoret for rein-drift og duodji gjelder for alle avdelingene. Og dette betyr at seks regioner kan ha læringer hvor de får tilegnet kunnskaper/tradisjonell duodjiopplæring fra egen region/distrikt. DI hadde i 2017 ansvar for fem læringer, og disse kom fra fire ulike kommuner i Norge fordelt på Nordland, Troms og Finnmark. En lærling kom fra Sverige. Utgiftene til lærlingene er finansiert gjennom egne tilskudd fra Opplæringskontoret.

Vi har intervjuet to tidligere læringer, samt representanter for Opplæringskontoret og Samisk vgs om DI sin funksjon som lærlingebedrift. Alle la vekt på at det tidligere hadde vært svært vanskelig å finne lærlingplass for elever som tar fagbrev i duodji på vgs. En av de tidligere lærlingene hadde lett etter lærlingplass i fire år. En representant for Samisk vgs sa det slik:

Det er en utfordring at det er få duodjibedrifter som kan ta imot læringer. Det er for få som har det som primærnæring og som har kapasitet. Derfor er DI et must for lærlingene. DI er viktig både med tanke på å gi veiledning, samtidig som de sikrer at lærlingene kommer seg igjennom. Dersom DI blir borte, vil det ha stor konsekvens for rekrutteringen til linjen vår – vi er faktisk avhengig av at noen kan gi de sikker lærlingplass.

Ved DI får elevene faglig oppfølging og lærlingeopphold i et større faglig miljø. De blir tatt med på kurs, markeder og seminarer. En av de tidligere lærlingene beskriver det slik:

Ja, de har tatt med meg rundt til ulike land for å delta på markeder. NN hadde ansvar for meg. Det har vært helt uvurderlig å være her. Den feedbacken man får har også vært uvurderlig. Du får en mer objektiv vurdering av egne produkter når man samarbeider om produktene.

En annen beskrev lærlingperioden slik:

Det var veldig fint å være lærling på DI. Vi var tre stykker som hadde en faglærer (50%). Så jobba vi selvstendig resten av uka. Vi jobbet ofte på ettermiddagen, dersom vi trengte hjelp, kom de ansatte og hjalp oss. De stilte opp og lærte oss masse. Vi var også på noen studieturer. Det som er fint med instituttet er at det skaper et felleskap, jeg har lært så mye der. Det er så viktig med et nettverk der man får utvekslet kompetanse.

Vi spurte en av de tidligere lærlingene om vedkommende hadde fått opplæring i bedriftsutvikling:

Det har vært litt manglende. Jeg har ikke fått noe veiledning ift det, når jeg var lærling.

4.6.1 Vurdering

DIs funksjon som lærlingebedrift inn mot videregående opplæring mener vi har stor betydning. Gjennom ordningen har DI en tydelig og viktig funksjon for å profesjonalisere og formalisere faget, noe som i neste omgang gir flere næringsutøvere.

Denne delen av virksomheten vurderer vi således å ha stor betydning for både kultur, fag og næring.

4.7 Arkivering av mønster og teknikker

Alle veilederne oppgir at en av flere oppgaver som de har, er å samle og arkivere mønster og teknikker. De understreker betydningen av å ha gode arkiv, samtidig kommer det fram at dette ikke er systematisert eller gjort på en enhetlig måte i dag – hverken hos dem eller for det samiske området generelt. Særlig synes arkivering av teknikker og prosesser å være mangelfull og lite systematisert. Det er altså bred enighet om betydningen av arkivene, men at det i dag er for lite profesjonalisert. Det er ulik praksis mellom de ulike veilederne hvordan dette blir gjort. Slik vi forsto det, hadde ingen av de ansatte digitale arkiver. Når arkivene ble omtalt, var det permer og arkivskap det ble henvist til:

Jeg har et arkiv. Jeg legger det i en perm, også gir jeg ut oppskriftene når jeg har kurs. Jeg finner mønster forskjellige steder. Husfliden i Mandal har samlet inn en god del. De har lenge hatt et samarbeid med reindriftssamene her. De har ordnet et arkiv med mønster.

Jeg tror det ville vært nyttig å etablere et arkiv som samler mønstre fra hele næringen. Det er veldig mange forespørsel om mønster, jeg ser det blant annet på Facebook (ansatt).

Jeg driver ikke med innsamling, men med en gang vi har kurs samler vi inn likevel, for det er nyttig for andre (ansatt).

De ansatte svarer positivt når vi spør om dette kunne vært ordnet som ett samlet arkiv:

Absolutt. Det hadde vært en god ide! Mønstrene er forskjellige fra ulike plasser, så man må ofte vite litt hvem man skal kontakte rundt omkring, det er jo tungvint. Hadde vært bra for profesjonaliseringen av duodji også (ansatt).

En mønsterbank ville vært av stor betydning både for å hjelpe og veilede, og for å bevare det for ettertiden (ansatt).

Også brukere og næringsutøvere betoner betydningen av gode arkiver. En næringsutøver sa det slik:

Vi har jo reist til Jokkmokk for å finne inspirasjon. Der er det lett å bruke arkivene med masse duodji.

En annen mer eller mindre det samme:

I Jokkmokk har de et museum. Vi hadde fri tilgang til magasinet. Det var jo veldig bra.

Brukerne i Karasjok tok også opp dette med arkiv:

Vi må få et lokalt arkiv for å samle materialer og opplysninger om duodji.

Vi trenger et duodjiarkiv. Vi var i magasinene i Finland og Sverige – det var helt fantastisk. Her i Karasjok kan vi ikke levere flere ting, det er ikke riktig temp eller overfylt.

Duodji har lokale varianter, så vi trenger flere arkiver som viser ”hva som hører til ditt lokale miljø”.

En av studentene på Samisk høgskole vektla betydningen av gamle bilder. Hun fortalte at hun rekonstruerte mønster og teknikker ved å se på gamle bilder. For henne var bildearkiv en viktig inspirasjon. Vi fikk ikke vite om hun brukte ett eller flere arkiv, og om disse var digitale. En av de ansatte var også opptatt av behovet for arkivering av teknikker og prosesser, men også at dette må gjøres av noen som har faglig bakgrunn til det.

På svensk side finnes en søsterorganisasjon til DI. De utviklet et arkiv. De hadde samtidig ansvar for næringsutvikling, utstillinger, kursvirksomhet. Det endte med at de leverte alle sine materialer til museet. Det å forvalte et arkiv er jo en egen profesjon. De erfarte at de ikke har kunnskap nok.

På Samisk videregående skole sa de følgende:

Vi har et arkiv her på videregående som er enormt, dette burde vært samlet på et annet sted. Profesjonalisert og systematisert. Det burde selvfølgelig vært arkivert profesjonelt! Jeg skjeller hver gang jeg tenker på det – vi har jo så mye liggende. Et arkiv ville vært en ressurs for oss, en fremtidig fagskole og høgskolen.

Det oppstår også noen dilemma når det handler om arkivering av duodjitradisjon, all den tid både teknikker og mønster kan betraktes som familiens tradisjon. En informant i Snåsa sa det slik:

Hver familie har jo sitt mønster, eller hvert fall sin særegenhet, og det må holdes i familien. Det er ikke alle som vil at det skal være digital tilgjengelig for alle. Det er helt sikkert.

4.7.1 Vurdering

DIs innsats for å lage mønsterbank og arkivere ulike duodjiteknikker, mener vi er av stor betydning for den samiske kulturen og for profesjonaliseringen av å bevare og utvikle duodji. Måten dette gjøres på i dag er imidlertid ikke oppdatert etter museums- eller arkivfaglig standard. I stor grad er det opp til den enkelte veileder hvordan dette gjøres. Arkivet er ikke digitalisert, og dermed lite brukervennlig for de ansatte eller publikum. Det er av stor betydning av arkivering gjøres på en profesjonell måte, samtidig må respekten for de samiske tradisjonene beholdes. For eksempel kan det være nødvendig å holde duodji utenfor åpne digitale plattformer, fordi mønster og teknikker tilhører en bestemt familie eller et område og offentlig deling er uønsket.

Samisk videregående skole og Samisk høyskole har også arkiver, men på en mindre omfattende måte enn DI, og det later ikke til å være noen samhandling mellom de ulike aktørene om dette. Med tanke på at Norge har forpliktet seg til UNESCOs konvensjon om immateriell kulturarv, og at det er vedtatt på Stortinget at innsatsområde særlig skal gjelde urfolk, mener vi duodji som en vesentlig del av samisk immateriell kulturarv er dårlig ivaretatt fra et forvaltningsmessig ståsted.

DIs fokus på arkivering av mønster og teknikker har svært stor kulturell betydning. Dersom dette ble gjort i tråd med faglige standarder, vil det også ha verdi for utviklingen av faget, for næringsutøvere, og ikke minst vil det være med på å profesjonalisere virksomheten ved DI og duodjifeltet.

4.8 Utstillingsvirksomhet

En sentral del av virksomheten ved DI er å formidle duodji gjennom utstillinger. På noen av verkstedene er det små monterutstillinger, men utstillingsvirksomheten strekker seg også utenfor egne lokaler. I møte med brukerne har dette imidlertid et tema i liten grad kommet opp, derfor har vi først og fremst skriftlige dokumenter å basere oss på.

I 2017/2018 samarbeidet DI med Sámiid Duodji om Tråante 1917-2017, en omfattende samisk håndverksutstilling. Det var SD som ledet den administrative delen av arbeidet. Utstillingen viste samisk håndverk av høy kvalitet, laget av samiske håndverkere fra hele Sápmi. Utstillingen ble først satt opp i Trondheim i forbindelse med 100-årsjubileet for samefolkets første landsmøte og det som senere ble Samenes nasjonaldag. Etterpå har utstillingen vært på reise til Saemien Sijte på Snåsa, til Kautokeino under påskearrangementet, til UiT, til Alta under en urfolkskonferanse, til Sametinget i Karasjok, til Saviomuseet i Sør-Varanger, til Árran i Tysfjord og til slutt til Rørosmuseet. Det ble laget en katalog til utstillingen der de ulike duodjiutøverne ble presentert. Utstillingen var både for formidling og salg. Ved salg måtte man hente inn nye produkter.

En aktør som DI har samarbeidet med om en utstilling, sa følgende om dette:

De har veldig god kunnskap om duodji. Museet har ikke nødvendigvis det, men DI hadde lite kunnskap om kuratering av utstillinger. Jeg ble faktisk overrasket (informant).

Den ansatte i Nordland hadde ansvar for å sette opp vandreutstillingen *Jielje saemien duodtie*, Levende samisk håndverk, da den skulle settes opp i regionen. Utover dette har DI selv satt opp mindre utstillinger på samiske markeder og festivaler, slik som Påskefestivalen. De har også bistått andre institusjoner i å sette opp utstillinger, blant annet på Sverresborg Trøndelag Folkemuseum.

De har også hatt andre formidlingsprosjekter, for eksempel et flerårig prosjekt på Hurtigruta sammen med blant andre Norsk husflidslag, Landslaget for Spellemenn, Norges Bondekvinnelag og Norges Ungdomslag.

4.8.1 Vurdering

I dag er bare en mindre del av DIs virksomhet å utvikle utstillinger – enten alene eller i samarbeid med andre. Vår vurdering er at utstillingsvirksomhet som Tråante har stor betydning for øke bevisstheten om samisk kultur og identitet både inn mot den samiske befolkningen, men også mot andre. Betydningen for fag og næring er av middels betydning.

4.9 Møtested

Gjennom verkstedene, lokalene og kursene er DI et møtested for duodjiutøvere. Utøverne som bruker instituttet er unge og gamle, kvinner og menn, noen har mindre duodjibedrifter, andre ikke – dermed blir DI et møtested for utøvere på tvers av mange kategorier. De bruker DI til å snakke samisk, lære seg samiske håndverkstermer, lære seg håndverk, utøve og diskutere håndverk, utveksle kunnskap og historier om tradisjonene. De lærer av hverandre og blir inspirert.

Brukere uttrykte dette slik:

Duodji har et levende miljø igjennom DI (bruker Kautokeino).

Det er veldig viktig at vi har en møteplass. Hver eneste gang man møter andre lærer man et eller annet. Jeg savner at vi kan møtes enda mer for å prate uformelt. Da kunne man tatt med en duodji og alle kunne produsert og samarbeidet. Dette har vi lite av i dag. Det kunne vært et par dager i året (sesongavhengig), for å samle alle generasjoner og drive mer konkret videreformidling av tradisjonell duodji og den tause kunnskapen. Vi trenger sånne møteplasser her. Det er viktig for å holde liv i språket, så vi ikke mister flere ord (bruker Kautokeino).

Jeg er på DI ganske ofte, mye pga nettverket som er her (bruker Karasjok).

DI har sosial og kulturell verdi, og du får god tips fra andre (bruker Karasjok).

På DI får jeg motivasjon og inspirasjon til å drive med duodji (bruker Snåsa).

DI har i noen tilfeller også arrangert seminarer for fagmiljøet. Etter årsrapportene å dømme synes ikke dette å ha skjedd i de siste årene.

4.9.1 Vurdering

I tillegg til betydningen av selve verkstedet mener vi DI sin viktigste funksjon i Snåsa, Karasjok og Kautokeino, er nettopp å være et møtested for duodjiutøvere. Flere informanter vektla hvordan instituttet har erstattet eldre tradisjoner med å utveksle kunnskap hjemme i hus eller lavvo. I dag fungerer DI som et slikt møtested for tradisjonsoverlevering – både til nye generasjoner, til de som har mistet sin samiske identitet og mellom de mer etablerte utøverne.

Det er vanskeligere for oss å vurdere om DI har tilsvarende funksjon i de tre andre regionene, siden vi fikk mindre direkte kjennskap til virksomheten der.

DI har stor kulturell betydning som møtested for kulturbærere. I den grad DI arrangerer seminarer for fagmiljøet, har de en faglig betydning.

4.10 Andre oppgaver

Som kompetansesenter bistår DI en rekke ulike organisasjoner i sitt arbeid. DI deltar for eksempel på årsmøter og medlemsmøter i en rekke ulike håndverksorganisasjoner jf. årsmelding.

DI har bidratt som kompetansesenter inn i prosjekter hos Sametinget, Samerådet, Samiid Duodji, Kulturrådet, UDIR, videregående skole og en rekke museum, for å nevne noe.

DI deltar i arbeidet med å implementere og utvikle duodjimerket, og de deler ut duodjimerket på vegne av Samerådet, men ifølge Samerådet er dette en lite omfattende oppgave, siden det er få i Norge som bruker merket.

I 2017 har de blant annet bistått i å utarbeide fagplaner for duodji på videregående nivå og deltatt i en arbeidsgruppe for å etablere en fagskole. I 2017 har DI også avholdt 6 kofteseminarer. Disse er ikke beskrevet i årsplanen, men skal ha blitt arrangert i Kirkenes, Billefjord, Snåsa, Alta, Evenes og Manndalen, for å informere om tradisjonelt riktig koftebruk. Slike oppdrag gjenspeiles i noen av informantenes syn på DI:

DI er viktige tradisjonsbærere fordi de vet hva som er ”rett og galt”. Det skjer så mye sammenblanding, det der er et problem! Her har DI en viktig samfunnsfunksjon (informant fra en annen kunnskapsinstitusjon).

Til denne kategorien oppgaver hører også et betydelig internasjonalt arbeid. I 2017 har DI jobbet med russiske Cepesam om kompetanseutveksling mellom samer i Norge og Russland. Tidligere år har DI vært med i flere InterReg-prosjekter, for eksempel i 2012 med Sámiid Oahppoguovddas i Inari i Finland. Et annet har vært Folketradisjonsnettverket 2005-2008, der formålet var å koordinere et regionalt samarbeidsnettverk mellom tradisjonsutøvere i Barentsregionen. Et tredje eksempel er Vetno (2000), et samarbeidsprosjekt for den sørsamiske regionen i både Norge og Sverige.

For over ti år siden etablerte DI nettbutikken Duodjin for salg av duodji. Nettbutikken eksisterer fortsatt: http://duodjin.com/duodjin/index.php?main_page=index Dette er et initiativ fra DI som retter seg direkte mot næringen. Vi har ikke hatt anledning til å undersøke i hvilken grad nettbutikken bidrar til økt omsetning. Ingen informanter nevner nettsiden, og den synes å ha liten betydning for næringen i dag.

4.10.1 Vurdering

Vi har i liten grad grunnlag for å kunne vurdere dette arbeidet, men med utgangspunkt i intervjuene som vi har gjort med andre kompetanseinstitusjoner, kan vi si at DI fungerer som en viktig kompetanseinstitusjon inn mot noen miljøer. Duodjimerket har åpenbart en stor verdi for utviklingen av duodji som fag.

4.11 Utadrettet kommunikasjon

DI skal informere om tilbudene de har til publikum. Til det bruker de først og fremst nettsiden. Informasjonsgraden og -metodene synes ellers å variere mellom de ulike avdelingene. Noen av avdelingene bruker Facebook aktivt, andre ikke. Vi har møtt informanter som mener DI gir god informasjon, men også informanter som mener det er for dårlig. En informant i Kautokeino var kritisk:

De er dårlig til å informere om tilbudet sitt, til resten av befolkningen. For tre dager siden var det en venninne av meg som la ut en Facebook-oppdatering om det var mulig å låne maskiner på DI. Det visste hun tydeligvis ikke fra før av, og hun bor i Kautokeino. (Informant, Kautokeino)

Også noen av de ansatte pekte på at DI kan bli bedre på informasjonsarbeid.

Vi må også vise når det er kurs ... hva vi holder på med. Dette er ikke DI så gode på. (ansatt)

4.11.1 Vurdering

DI har i liten grad tatt rollen med å informere og koordinere informasjon om hva som skjer i duodjifeltet generelt. Som vi skal komme tilbake til, har vi en rekke informantuttalelser om at det mangler en koordinerende informasjonskanal. DI kunne gjort seg mer relevante for næringen hvis de hadde tatt en slik koordinerende og informerende rolle. Det har de ikke gjort.

4.12 Hvem er brukerne?

Vi har ikke hatt tilgang på lister over brukere, derfor kan vi ikke gi noen kvantitative fremstillinger av dem. Vi har derimot intervjuet brukere av verkstedene i Snåsa, Karasjok og Kautokeino. Rundt halvparten av dem sa de produserte duodji til eget bruk, mens de resterende oppga at de hadde det som binæring, men i liten målestokk. Et par av brukerne vi møtte, oppga at de hadde duodji som hovednæring. Vi fant igjen et par av de brukerne vi møtte i tilskuddsordningen fra Sametinget. Vårt inntrykk er at det kun er i Kautokeino at brukerne driver næring i særlig grad. De som bruker DI synes å i liten grad å benytte seg av Sametingets tilbud til bedrifter rundt næringsutvikling. Det var bare to av brukerne vi snakket med som hadde deltatt på bedriftsetableringskurs i regi av Sametinget. Et par brukere i Kautokeino sa at de hadde fått hjelp og veiledning til regnskap og søknadsskriving.

Ved de andre avdelingene er brukerne kulturbærere. Dette sier de ansatte:

Jeg vil si at nesten alle som får veiledning her lager til eget bruk. (Karasjok)

Jeg jobber med privatpersoner som trenger praktisk veiledning. Det er ingen som har tatt kontakt for å utvikle egen bedrift. (Nordland)

Vi er i første fase når det gjelder duodji, vi må ivareta kulturen og tradisjonen. Først i fase to er det aktuelt med produktutvikling og markedstenking (Snåsa)

De fleste er privatpersoner. Det er også folk som driver egen bedrift. Det er flest gamle folk, men jeg jobber for å få med ungdomsskolen. Vi vi ha barnas husflid, hvor de lærer å sy enkle syteknikker. Det har aldri vært noe sånt her. Det vil si Husfliden har hatt det, men ikke DI. (Troms)

Det er variasjoner mellom de ulike områdene i hvor mange som bruker DI. I Kautokeino synes det å samlet sett være en stor gruppe, opp mot 30 til 40 personer, mens det for eksempel i Snåsa bare er en håndfull som utgjør en stabil kjerne.

Det synes å være et stort spenn i alderen på brukerne. Vi snakket med brukere fra ca. 20 år til ca. 80 år. Hovedtyngden synes likevel å være kvinner i alderen 40 til 70 år.

Noen av veilederne var særlig opptatt av å kunne gi duodjiopplæring til barn og unge. De etterstrebet derfor å lage særskilte kurs eller utvikle annet opplegg for denne gruppen. Vi må derfor gå ut fra at noen av avdelingene har en relativt stor andel brukere barn/unge, men dette kan vi ikke gi konkrete tall på. Tilbudet som ble gitt til barn og unge var ikke en del av det kommunale kulturskoletilbudet. DI i Snåsa jobbet for tiden med å utvikle et opplegg for Den kulturelle skolesekken, men dette var slik vi forsto, ikke tatt i bruk enda.

Det er viktig å få fram at brukerne som vi har snakket med, er utelukkende positive til DI og tilbudet som gis.

Instituttet har få/ingen brukere blant de mest profesjonelle næringsutøverne. Vi snakket med flere slike, og de brukte instituttet i liten grad, dog med noen unntak i Kautokeino hva gjaldt bruk av maskiner og

verksted. En sentral næringsaktør oppga at hun hadde deltatt på kurs innenfor et annet duodjiuttrykk enn det hun vanligvis utøvet, men da var det ikke i næringshenseende, men for å lære seg et håndverk.

De informantene som vi har snakket med fra næringen, var generelt mindre positive til hvordan DI forvaltet sitt mandat inn mot næringen. De var enten nøytrale eller kritiske. En sa for eksempel dette:

Når jeg endelig etter mange forsøk på å nå dem, fikk svar på spørsmålet mitt om tips hvor jeg kunne finne en bestemt type håndverker, fikk jeg et veldig avvisende svar om at det kunne ikke de hjelpe meg med. Det er jo greit, men de stilte ingen spørsmål, og viste null interesse for min virksomhet enda jeg er en etablert næringsutøver.

En annen næringsutøver sa det slik:

Det er også vanskelig å komme i kontakt med de på både telefon og mail, slik sett tror jeg ikke de retter seg mot næringen.

4.12.1 Vurdering

Vi vurderer det dithen at DI primært retter seg mot lokale kulturbærere, ikke næringsutøvere, selv om Kautokeino synes delvis å være et unntak. Brukernes behov handler om å kunne utøve håndverket i et fellesskap, bruke verksted og maskiner, lære av hverandre, ha et sted å leve ut og finne sin samiske identitet, bruke det samiske språket og ha en felles møteplass. Med tanke på å styrke og gjenreise den samiske kulturen synes DI ha en svært sentral posisjon der de er lokalisert. Flere av informantene fortalte at instituttet fyller en funksjon som i tidligere tider lå til familien.

I moderne samfunn er det umulig å gjøre råvareutvikling og opplæring i hjemmet. Vi trenger moderne maskiner og andre arenaer for overlevering av tradisjonene (bruker, Karasjok).

4.13 Veilederordningen under DI

I det følgende vil gi en beskrivelse av veilederordningen under DI. Denne griper tett inn i de aktivitetene som allerede er beskrevet. Først kan vi spørre hvem veilederne er og hva de veileder i. Veilederne er håndverkere og veileder i håndverkstradisjonen generelt og opplæring spesielt, bruk av maskiner og utstyr og bidrar til nettverksbygging. Brukerne trekker særlig fram hvordan de trenger veiledning til å utføre håndverket riktig. Veilederne passer på at materialbruk, mønster og farger følger lokal tradisjon.

Veiledningen inngår således i de aktivitetene beskrevet over:

- veiledning mot enkeltutøvere (ikke næringsdrivende) i selve håndverket.
- veiledning mot enkeltutøvere i bruk av maskiner
- veiledning mot enkeltutøvere i mønster og mønsterbruk
- veiledning i form av kurs
- veiledning mot lærlinger
- veiledning mot andre institusjoner som trenger kunnskap om duodji.

I spørsmålet om hvem som benytter veiledningsordningen gjelder det som vi skrev om brukere i avsnittet over. En av veilederne sier:

Det er privatpersoner som trenger praktisk veiledning. Det er ingen som har tatt kontakt for å utvikle egen bedrift (ansatt).

Det er nok noe annerledes i Kautokeino der noen næringsutøvere får veiledning i maskinbruk, men de danner et unntak. Det varierer mellom de ulike geografiske områdene hvordan de opplever etterspørselen etter sin kompetanse. I områdene der den samiske kulturen står svakt er det stor etterspørsel etter veiledning i selve håndverket, all den tid dette er borte fra mange familier. En av de ansatte på Snåsa forteller tilsvarende at de skal serve et langstrakt og stort område der de samiske tradisjonene står svakt. Den ansatte i Nordland betoner hvordan regionen hun skal dekke opp, har fem ulike samiske språk, mange ulike duodjitradisjoner der mye er borte. Oppgaven synes med andre ord overveldende på en 50% stilling. I Karasjok og Kautokeino står duodjitradisjonene relativt sett sterkt. Der går mer av de ansatte sin tid til lærlingene, veiledning på verkstedet og legge til rette for møtested for utøverne.

Veilederne har i ulik grad egne prosjekter rettet eksplisitt mot barn og unge. I Karasjok tilbys for eksempel kurs/møtested for disse en gang hver uke. I Snåsa har en av veilederne det siste året utviklet et opplegg om sørsamisk håndverk for Den kulturelle skolesekken. Dette prosjektet er tenkt å styrke næringsutviklingen ved at DI kjøper inn håndverk fra det sørsamiske området.

En annen side ved veilederordningen handler om dens desentraliserte struktur. DI utarbeidet i 2005 selv en rapport om virksomheten (*Rapport duodji 2005*). Dette var en del av et femårig utviklingsprogram for duodji i regi av Sametinget. Ett av tiltakene/ satsingsområdene i utviklingsprogrammet var å få på plass veilederstillinger og verksteder i regionene. Undersøkelsen fra DI fokuserte delvis på veiledningsbehovene i de ulike regionene, delvis på behov for verksteder med maskiner og utstyr. Dagens ordning med veiledere i seks ulike regioner ble etablert som følge av anbefalingene i rapporten.

Dagens ordning er likevel ikke tilfredsstillende med tanke på at DI skal være et tilbud til hele det samiske området i Norge. Det har vært frustrasjon og misnøye i de regionene der DI i liten grad klarer å være tilstede (jf. diverse Facebooksider om duodji). Det gjelder for eksempel det lulesamiske området, men også deler av de sørsamiske og sjøsamiske områdene som mener seg lite ivaretatt av DI. Veilederne forteller også at det er problemer å gi tilbud til alle, og at det er problemer med språk. Den ansatte i Nordland sier det slik, men hennes utsagn illustrerer også sørsamisk område og Troms:

Når jeg begynte i jobben, måtte jeg gjøre en kartlegging for å få innsikt i hva slags behov er det for duodji. Jeg valgte derfor å snakke med potensielle brukere. Konklusjonen er at det er veldig lite med 50 % stilling i et stort fylke. Kontorstedet er jo helt nord. Det er for mange forespørsler. I fjor hadde vi en dialog med Sametinget med å få flere veilederstillinger, som f.eks i det lulesamiske området, som har en sterk samisk identitet. I Nordland eksisterer det fem ulike samiske språk. Jeg klarer derfor ikke alltid å forstå hva som blir sagt på detaljnivå, når jeg skal veilede.

Et annet spørsmål er om ordningen med administrasjon i Kautokeino og lokale avdelinger er optimal. Det var ikke et spørsmål som vi tok opp eksplisitt med våre informanter, men noen kom uoppfordret inn på dette. I følge styreleder i SD tilsvarende regionavdelingene hos dem langt på vei regioninndelingen ved DI, og ofte befinner regionavdelingene seg i samiske kommuner der det også er et samisk språksenter. Representanten for SD påpekte derfor at dette kunne være uheldig med tanke på at det finnes samiske områder helt uten samisk kompetanse, mens det på andre steder vil finnes flere samiske kulturbærere som jobber for å gjenreise og revitalisere kulturen. Hun mente derfor denne infrastrukturen burde gjennomgå. En informant i Snåsa mente at DI burde vært organisert lokalt:

Det er ingen poeng at vi er et avdelingskontor styrt fra Kautokeino. Det er stor forskjell på sør og nord. (informant, Snåsa)

4.13.1 Vurdering

Over 90 % av de spurte i undersøkelsen *Rapport duodji 2005*, svarte at de ønsker en duodjiveileder i sin region. De ønsker at veilederen skulle kunne bidra med: bedriftsetablering, rådgiving om produktutvikling og salg, kompetanseutvikling og utdanning, rekruttering til yrket, videreutvikle håndverket, bruk av maskiner og utstyr, organisering av feltet, opplæring av nybegynnere og markedsføring av bedrifter og produkter.

Når vi har spurt informantene om hva de bruker veiledningstilbudet ved DI til, kan vi gjenfinne noen av behovene, men få sier at DI har hatt betydning for bedriftsetablering direkte, produktutvikling med tanke på markedstilpasning, eller markedsføring. Slik vi ser det, er det heller ikke så rart da få av veilederne har kompetanse til dette. Unntaket er Kautokeino. Der var det enkelte brukere som oppga at de hadde fått veiledning fra DI i regnskap og tilskuddsordninger ved bedriftsetablering.

Til spørsmålet om hva duodjiutøvere trenger av veiledning og hvorvidt DI svarer på dette behovet, kan vi generelt si at informantene deler seg i to grupper. De som bruker instituttet er udelte positive til tilbudet som gis, mens flere ikke-brukere er mer negative. Dette kan vi eksemplifisere gjennom to ytterpunkter av informantuttalelser: «DI er et sosialt møtested», mens en annen informant var svært negativ: «Jeg får ikke engang svar fra dem. De svarer ikke på gjentakende henvendelser, og når jeg til slutt får en avtale, kan de ikke hjelpe meg». Det er vanskelig å se hvordan dette skal forstås, men vi tolker det i retning av at de mest profesjonelle er mer kritiske og i liten grad brukere, mens de med mindre deltidsbedrifter er positive.

Det er mange kulturbærere som bruker instituttet. Disse er veldig fornøyde med veiledningen som gis.

Under punktet 'kompetanseheving' i Sametingsmeldingen for duodji som næring, pekes det på forholdet mellom veiledningstjenestene og næringsutviklingen:

Innad i duodjinæringen er det diskusjoner hvorvidt veiledningsvirksomheten klarer å heve kompetansen i duodjinæringen, og om de midlene som settes av til veiledning skaper mer sysselsetting, eventuelt om lønnsomheten øker. utfordringen vil være å avklare om hvordan kompetansehevingen skal skje i duodjimiljøene, og også hvor stor vekt næringsperspektivet skal vektlegges når det kompetansetiltak skal settes i gang.

Å ha duodjikompetanse plassert ut i de ulike regionene gjennom veilederne, synes å ha stor betydning for den samiske kulturen, men liten/ingen direkte betydning for næringsutviklingen.

4.14 Analyse og vurdering av måloppnåelse

Sammenfattende kan vi presentere analysen av DIs virksomhet i et skjema. Her har vi også tatt med informasjon om andre aktører på feltet og deres rolle, basert på gjennomgangen i forrige kapittel. Den delen er ikke uttømmende. Her finnes potensielt sett flere sentrale aktører som vi kan ha oversett.

Tabell 3: Analyse og vurdering av måloppnåelse

Tilbud	For hvem	Betydning for næring	Betydning for fag	Betydning for kultur	Andre aktører som gjør dette?
Verksteder	Kulturbærere	Liten	Stor	Stor	Ingen
Verksteder i Karasjok og Kautokeino	Næringsutøvere med mindre binæringer, næringsutøvere i etableringsfasen og kulturbærere som ønsket håndverksfelleskap	Middels i Karasjok og Kautokeino			
Veiledning i håndverk	Kulturbærere	Liten (potensielt også negativ)	Liten	Stor	Privatpersoner, næringsaktører
Veiledning i bedriftsetablering/ regnskap/ tilskudd (gjelder bare Kautokeino og noe i Karasjok)	Næringsutøvere med mindre binæringer, næringsutøvere i etableringsfasen	Liten til middels	Liten	Liten	Sametinget, Samisk næringshage, Kreativ Industri, Hermetikkhagen
Kurs i håndverks-tradisjoner	Kulturbærere	Liten (potensielt også negativ)	Liten	Stor	Husflidslag, museer, språksenter, private næringsaktører, næringsorg
Salgsutstillinger	Ulike målgrupper	Middels	Liten	Potensielt stor	Samiid Duodji
Lærlingebedrift	Læringer	Stor	Stor	Stor	Ingen
Mønster- og teknikkbank	For «menneskeheten» på vegne av den samiske kulturen	Liten pr i dag	Liten pr i dag	Stor	VGS Samisk høgskole Noen museer? Samisk arkiv?

Således viser denne undersøkelsen at DI gjennom sin virksomhet først og fremst har betydning for den delen av duodji som handler om kultur og fag. DI driver i liten grad med aktiviteter som går direkte på næringsutvikling. Det betyr ikke at DI ikke har betydning for næringsutviklingen, men at aktivitetene ved DI i beste fall støtter opp om næringsvirksomheten på en indirekte måte. DI formidler tradisjonell samisk håndverkskunnskap og skaper slik sett bevissthet, stolthet og ny kunnskap om dette. Dersom vi går tilbake til den visuelle modellen over duodjifeltet, mener vi virksomheten ved DI plasserer seg slik: Virksomheten er konsentrert rundt duodji som kultur og tradisjon, men med en klar funksjon inn mot duodji som fag med tanke på lærlingordningen. Arbeidet mot duodji som næring handler også om lærlingeordningen, og at mange brukere av instituttet i Kautokeino har duodji som binæring.

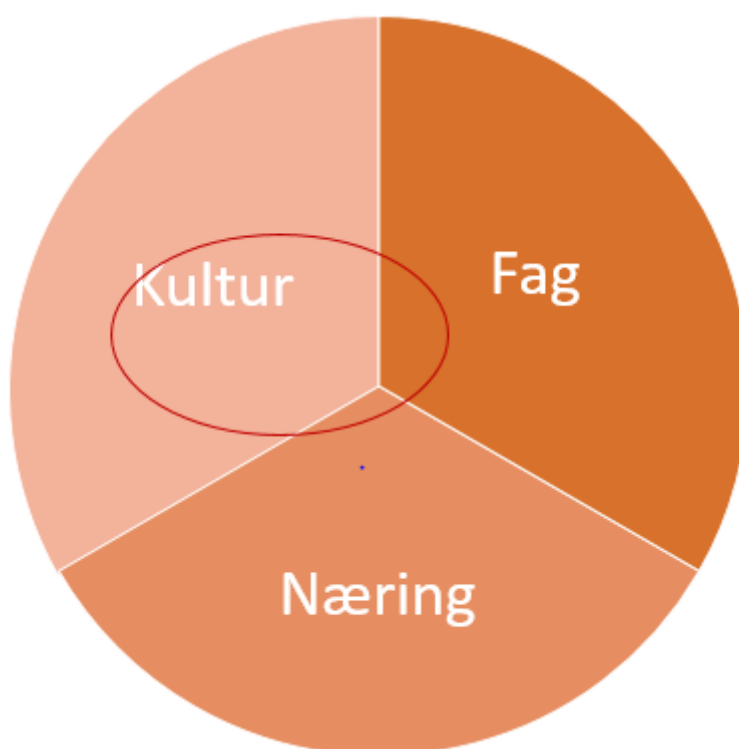

Fig.2. Grov plassering av virksomheten ved DI inn i tredelt modell.

4.14.1 Eget mandat

DI har i henhold til vedtektene følgende formål:

- Være et utviklings- og kompetansesenter for duodji som næring, kultur og håndverk
- Bidra til at det skapes arbeidsplasser basert på samiske håndverkstradisjoner.
- Medvirke til kompetanseutvikling samt markeds- og produktutvikling ved å initiere og delta i utviklingstiltak for duodji.
- Utviklingstiltakene skjer i samarbeid med organisasjoner og enkeltpersoner tilknyttet duodjivirksomhet, samiske forsknings- og utdanningsmiljøer samt offentlige tiltaks- og finansieringsorganer.

Oppfyller DI sitt eget mandat? Vi mener svaret er delvis ja.

- DI fungerer i dag som et kompetansesenter for kultur og håndverk. Det kan diskuteres hvorvidt de er et utviklingssenter, men det vil avhenge av hvordan 'utvikling' defineres.
- Neste ledd i formålet er at de skal bidra til at det skapes arbeidsplasser basert på samiske håndverkstradisjoner. Vår vurdering er at DI ikke gjør dette.
- DI skal videre drive kompetanseutvikling, markedsutvikling, produktutvikling samt initiere og delta i utviklingstiltak. DI driver udiskutabelt med kompetanseutvikling og i noen grad med produktutvikling, men dette er i liten grad rettet mot næringen. Av det vi har sett er det lite som tyder på at DI har drevet med markedsutvikling eller initiert utviklingstiltak.
- Formålet sier at utviklingstiltakene skal skje i samarbeid med organisasjoner og enkeltpersoner tilknyttet duodjivirksomhet, samiske forsknings- og utdanningsmiljøer samt offentlige tiltaks- og finansieringsorganer. Dette formålet mener vi DI oppfyller.
- DI skal være et kompetansesenter for hele det samiske området i Norge. Dette er ikke ivarettatt med dagens modell. De områdene som i størst grad etterlyser tilstedeværelse fra instituttet er Røros, Nordland (Lule- og pitesamisk område) og kyststrøkene av Finnmark (jf. Aktivitetsplan for DI 2017).

4.14.2 Sametingets mål

Sametinget har følgende mål for duodji:

- Flere næringsaktører
- Økt profesjonalitet
- Økt inntjening og lønnsomhet

Vårt oppdrag har vært å vurdere hvorvidt DI generelt og veiledningstjenesten spesielt bidrar til å oppfylle disse målene. Vår vurdering er at DI bidrar til de to første målene gjennom lærlingeordningen. Ut over dette mener vi DI i liten/ingen grad bidrar til disse tre målene. Veiledningstjenesten bidrar i liten/ingen grad til at Sametingets mål blir nådd.

Vår mening er imidlertid at DI har en viktig indirekte funksjon mot næringsutviklingen. Det henger sammen med at duodji betraktes som et treleddet felt, der alle delene bygger opp om hverandre: Ingen kulturtradisjon - ingen (kultur)næring.

5. Anbefalinger for videreføring

I dette kapittelet gir vi anbefalinger om videre utvikling av DI med henblikk på Sametingets mål. Anbefalingene er basert på undersøkelsene og analysene i kapittel 3 og 4, samt våre erfaringer med den politiske utviklingen rundt kulturinstitusjoner, kulturarv og næringsutvikling i Norge forøvrig. Vi har vektlagt å foreslå utviklingsalternativer som er tilpasset utviklingstrekk innenfor offentlig finansierte kompetanseinstitusjoner. Vi vil i det følgende gi en beskrivelse av det vi mener er to mulige utviklingsalternativer for DI. Begge alternativene dreier seg rundt behovene i feltet, slik disse er formulert av informantene og lest ut av feltanalysen. Begge alternativene tar hensyn til eksisterende kompetanse på DI.

Først og fremst mener vi at DI har et for vidt og uklart mandat ressursene tatt i betraktning. Samtlige ansatte sier at de ikke klarer å utføre alle oppgavene som ligger i stillingen deres med de ressursene som er til rådighet i dag. Vi anbefaler derfor at mandatet spisses. Da vil de ansatte i større grad kunne konsentrere sine oppgaver og føle at de strekker til. Dette vil også ha betydning for duodjifeltet generelt, all den tid det i dag er uklart hvem som har ansvaret for hva. Mandatet bør derfor gi DI et formål som det i mindre grad deler med andre. Flere informanter tok opp at det var uklare roller og uklare grenseoppgaver mellom DI og andre aktører.

Det er tre ulike org, og jeg har lest vedtektene til alle. Og de er jo ganske like. Og næring er nevnt i alle tre, når det kommer til hva de skal jobbe med. Jeg syntes det er litt synd at man heller ikke samarbeider, og det handler nok mye om personkonflikter etter hva jeg har fått med meg. (informant)

Det er behov for en tydeligere rollefordeling: Næringshagen kan stimulere til næringsutvikling, DI kan være et sted som veileder på bruk av maskiner, utleie maskiner, tilby lokaler. Dette er også viktig for å bidra til lønnsom drift, spesielt i oppstartsfasen. Må konkretisere hva DI sin funksjon skal være for næringen. De driver ikke med næringsutvikling, men de kan kanskje drive utleie av industrimaskiner så flere kan effektivisere produksjonen sin (ha store maskiner som enkeltprodusenter ikke har midler til å kjøpe inn selv). (informant)

I NOU 2013:4 *Kulturutredningen 2014* diskuteres begrepet samfunnsoppdrag. Det argumenteres for at grunnlaget for styringen av kulturinstitusjonene bør ligge i en tydeliggjøring av nettopp samfunnsoppdraget for den enkelte institusjonen. Det krever en avklaring av hvilke kunstneriske og faglige formål kulturinstitusjonene skal være til for, hvem de skal være til for, og hvilken rolle de skal ha i forhold til det øvrige kulturlivet. På denne bakgrunn vil vi i det følgende skal vi peke på to alternative muligheter der DI utvikles med et smalere mandat med en mer avgrenset rolle mot feltet. Vi understreker at vår oppgave ikke har vært å utrede en modell for videre drift, men å evaluere og gi forslag til hvordan Sametingets mål kan oppnås i større grad. Dette er derfor tentative forslag fra vår side. Dersom man ønsker en spissing av virksomheten ved DI slik vi her forslår, bør det gjøres en mer inngående utredning om hvordan dette kan gjøres. Vi relaterer vurderingene til Sametingets mål, slik at det blir tydelig hvordan de to alternativene forholder seg til ulike.

5.1 Alternativ 1 – Samisk kompetansesenter for duodji (som immateriell kulturarv)

I dette alternativet spisses mandatet mot bevaring, trading og videreføring av duodji som tradisjonell kunnskap og immateriell kunnskap. Denne modellen fokuserer på at det samiske området mangler en aktør som tar et eksplisitt ansvar for å videreføre duodji som immateriell kulturarv. Norge har ratifisert

UNESCO-konvensjonen om vern av den immaterielle kulturarven. Stortinget har bestemt at det skal fokuseres spesielt på urfolks og nasjonale minoriteters immaterielle kulturarv i implementeringen. DI vil i en slik modell kunne ha status som et nasjonalt kompetansesenter. Alle aktiviteter ved DI kan i prinsippet videreføres innenfor denne modellen, men noen vil kanskje måtte spisses mot et nytt hovedformål. DI får en ny oppgave blant annet inn mot Kulturrådets implementering av UNESCOs konvensjon om immateriell kulturarv. Denne modellen bidrar først og fremst til å profesjonalisere den offentlige forvaltningen og formidlingen av duodji som immateriell kulturarv. En slik videreutvikling av DI impliserer at DI legges under seksjon for kultur på Sametinget, ikke under næring som i dag.

Et sentralt utviklingstrekk ved kompetanseinstitusjonene i Norge er at de skal være av en viss størrelse, for å gjøre dem mindre personavhengige og mer profesjonelle (jf. for eksempel museumsreformen og den pågående reformen i UH-sektoren). For å ytterligere styrke virksomheten ved DI, mener vi at de i en modell som dette bør knyttes til museumssektoren. Da vil de kunne få bedre utnyttelse av ressursene og mer profesjonalitet rundt virksomheten. De samiske museene er relativt små, men har en klar lokal forankring. Den lokale forankringen vil være en fordel med tanke på å få til en systematisk videreføring av duodji som immateriell kulturarv i alle de samiske regionene. Den desentraliserte strukturen til DI kan videreføres, men veilederne og verkstedene knyttes tettere til museene i regionene, slik at disse inngår i et større faglig nettverk også lokalt. Mye av administrasjonen bør kunne samkjøres med ett av museene. En konso-lidering med Samisk arkiv kan være et annet alternativ i denne modellen. Vi mener likevel museene er et mer nærliggende alternativ, siden de har mandat til og tradisjon for å være et møtested og en formidlings-institusjon i større grad enn et arkiv.

På norsk side er vern og utvikling av immateriell håndverksarv ivaretatt av institusjoner som er sammen-lignbare med DI. Norsk håndverksinstitutt er det mest nærliggende. De er plassert under Lillehammer museum. Også Norsk institutt for bunad og folkedrakt har mye til felles med DI. Disse er en del av Vald-resmusea. Begge har likevel et nasjonalt ansvar som de får øremerkede tilskudd for å ivareta. Begge sor-terer under Kulturdepartementet. Norsk institutt for bunad og folkedrakt er akkreditert som rådgivende NGO (Non Governmental Organization) av UNESCO. Alene eller sammen med for eksempel Samisk museums-lag vil DI på sikt kunne danne en akkreditert rådgivende NGO for den samiske kulturen inn mot UNESCO. I dag har Norge sju akkrediterte NGO'er for immateriell kulturarv, men ingen av disse er sa-miske.

Hovedaktiviteten ved virksomheten i en slik modell bør dreie seg rundt verkstedene der både trading, utvikling og formidling kan skje. I denne modellen ser vi for oss at DI også kan bidra til å nå Sametingets mål om at museene skal satse mer på opplevelsesnæring. Verkstedene danner gode utgangspunkt for for-midling og opplevelse. I en slik modell kan utøvere fortsette å bruke DI som et møtested (uttalt mål for museumssektoren), arkivere mønster (museumsfaglig oppgave), invitere profesjonelle utøvere til å holde kurs/workshops eller jobbe på verkstedene (kompetansesenter/ kan også være levende kulturarvsformid-ling), DI kan fortsatt være lærlingebedrift. Modellen gir også økt mulighet for forskning, og gjør også at DI kan på sikt også ha egne ph.d.-stipendiater jf. Norsk håndverksinstitutt.

Det er viktig å understreke at vi IKKE mener at duodji skal musealiseres og betraktes som ikke-levende kulturarv – tvert imot. Vi mener denne modellen kan bidra til å styrke kulturen, profesjonalisere faget og skape en ny bevissthet om mulighetene som ligger i duodji som levende kulturarv. Verkstedene kan for eksempel være knyttet til «Artists in residence»-ordninger. Hardanger fartøyvernssenter (Hardanger og Voss museum) er et eksempel på et slikt kompetansesenter som vi ser for oss. Fartøyvernssenteret drives som et levende museum med åpne verksteder, kommersiell virksomhet og lærlingebedrift. Museet driver også omfattende, prisbelønnet formidling gjennom sin blogg, YouTube-kanal og sosiale medier. (<https://fartoyvern.no/>).

Denne modellen øker mulighetene for økt ekstern finansiering, blant annet gjennom prosjektmidler fra Kulturrådet.

Når det gjelder Sametingets mål for duodji vil denne modellen i liten grad bidra til flere næringsutøvere eller økt lønnsomhet direkte. Vi mener likevel denne modellen vil bidra til å profesjonalisere duodjifeltet, dessuten vil verkstedene og aktiviteten der kunne få et løft som vil kunne gjøre den samiske kulturen mer bevisste på mulighetene og verdien i duodji. Dessuten griper denne modellen inn i en rekke andre innsatsområder som Sametinget har gjort rede for i andre meldinger, blant annet Sametingsmeldingen for kunst og kultur (2013) der det sies at det skal tas et tydeligere ansvar for samisk kultur, og at samiske kulturinstitusjoner skal styrkes som arenaer for formidling og opplevelse av samisk kultur. Videre er det klare mål i Sametingsmeldingen om samiske kulturinstitusjoner (2016) som dette alternativet bygger opp under. For eksempel er følgende tre sitater av relevans:

Våre institusjoner må være best mulig utrustet til å møte oppgaven som ambassadører og representanter for det samiske samfunnet og den samiske kulturen. Til å bidra i dokumentasjon, produksjon, utvikling og formidling av kunst, kultur og kulturarv, og tilrettelegging for kunstnere og kulturutøvere.

Samiske institusjoner er pilarer i den samiske samfunnsorganiseringen. Flere av de samiske kulturinstitusjonene har en faglig spisskompetanse innenfor samisk språk, kultur og materiell- og immateriell kulturarv som gjør dem unike. Denne kompetansen er ikke fullstendig kartlagt, men de har trolig et uutnyttet potensial og kompetanse, ikke bare for det samiske samfunnet men også for den regionen de virker i. Dette er også omtalt i Sametingsrådets redegjørelse om kulturminnevernet (2013) og Sametingsrådets museumspolitiske redegjørelse (2013).

Det kan bli aktuelt å se på en eventuell faglig ansvarsfordeling mellom ulike kulturinstitusjoner. For eksempel på saksfelt en institusjon har særskilt kompetanse/forutsetninger for å ivareta og/eller bistå andre institusjoner med. I tråd med hva institusjoner har gitt tilbakemelding om, vil dette trolig kunne bli aktuelt først og fremst når det gjelder mer administrative saksfelt. Dersom det skulle bli aktuelt, vil det være basert på faglige vurderinger og dialog med berørte institusjoner, og hvis det samlet kan bidra til å styrke og utvikle institusjonene. I noen tilfeller kan det bli aktuelt at institusjoner kan få forvaltningsansvar og -oppgaver innen enkelte faglige områder, slik en har vært inne på i Sametingets redegjørelser om museer og om kulturminner.

5.2 Alternativ 2 – Samisk duodji- og designråd

I dette alternativet spisses mandatet mot design, produkt- og markedsutvikling. Sametinget ønsker i henhold til Sametingsmelding om duodji som næring, fokus på produktutvikling, design, produksjonsutvikling, effektivisering og forenkling og innovasjoner. Vi har liten kjennskap til dette feltet, og kan i liten grad vurdere hvordan et slikt alternativ kan se ut, men vi kan slå fast følgende:

Den samiske kulturen mangler en aktør som har en koordinerende og drivende rolle for utvikling av samisk design. DI får i denne modellen en mer tydelig innretning for koordinering og utvikling av samisk design og produktutvikling. I en slik modell vil viktige samarbeidspartnere være etablerte og nye næringsutøvere, men også Innovasjon Norge. DI vil også med dette alternativet få en rolle i duodjifeltet som ingen har pr i dag, men som feltet etterlyser. Det kom fram i våre intervjuer og har tidligere vært tatt opp av blant annet Sámii duodji: «Grønn design i en samisk kontekst og hvem bør ha svar for samisk designutvikling» (Wilks og Fors 2008). Rapporten peker på at feltet mangler en aktør som har ansvar for samisk designutvikling (s:4). Der norsk design har Norsk form og Norsk designråd mangler man en slik aktør for samisk design (s:26). Gjennom et seminar og en spørreundersøkelse som de gjorde i 2008 ble det pekt på behovet for en institusjon med en slik spissing, og at DI kunne være egnet. I dag er Norsk form og Norsk designråd slått seg sammen til DoGA. Det er ingen tvil om at næringsutøverne trenger et slikt koordinerende organ.

DI vil kunne fortsette med noen av de aktivitetene som de gjør, men virksomheten må i denne modellen ha langt større fokus på utvikling, design og marked enn de har i dag.

Det er usikkert hvorvidt en desentralisert veilederstruktur som i dag vil være hensiktsmessig innenfor et slikt alternativ, all den tid det synes å være lite behov for slik kompetanse ute i regionene.

Innenfor en slik modell må DI få flere nye funksjoner mot næringsutøvere gjennom å arrangere work-shoper og nettverksmøter for disse, utvikle nye salgskanaler (slik som MIS of Sapmi, Pur Norsk og Norway says), jobbe med entreprenørskapsmodeller særlig rettet mot designmarkedet, markedsanalyser osv.

Dette alternativet kan bidra til at Sametinget når sine mål om flere næringsutøvere og økt lønnsomhet for duodjinæringen.

5.3 Tilbake til Sametingets mål

Sametingets innsats mot duodji og duodjinæringen fordeler seg på seks områder: rekruttering, lønnsomhet, virkemidler tilpasset næringen, organisering av næringen, kompetanseheving, større marked (Same-tingsmelding om duodji som næring, 2018). Hvert av innsatsområdene har egne mål og strategier for hvordan disse skal oppnås. Vår oppgave er ikke å vurdere disse i sin helhet, men noen av målene og strategiene sier noe om Sametingets forventninger til feltet og hvilken rolle de mener DI skal ha. Under innsatsområdet 'organisering av næringen' sies følgende om DI:

Duodjeinstituhta har en viktig rolle til utvikling og veiledning av duodjifaglige spørsmål og regionale utviklingsprosjekter. Sametinget ser at også DI har en stor kompetanse og en desentralisert organisasjon, som er viktig for den videre utviklingen og rekruttering til duodji. Sametinget ønsker at Duodjeinstituhta skal være med i den videre utviklingen og ta del i større grad enn tidligere. Duodjeinstituhta skal først og fremst være et senter for utvikling av en næringsrettet duodji. Det er naturlig at Sametinget har en aktiv og tett oppfølging av instituttet og at det blant annet tydeliggjøres i de årlige tilsagnsbrev. En naturlig oppfølging av dette er at det forventes en langsiktig plan for utvikling av Duodjeinstituhta.

Ingen av de to alternativene som vi skisserer passer særlig godt med Sametingets planer for DI, men alternativ nr. 2 mer enn nr. 1. Vi mener imidlertid at utviklingen av DI bør gjøres med utgangspunkt i eksisterende kompetanse og virksomhet. Pr. i dag synes ikke DI har den kompetansen som Sametingets ambisjoner impliserer.

6. Hvordan få bedre næringsutvikling

Denne rapporten kunne vært avsluttet med forrige kapittel. Vårt mandat var å evaluere DI og veilederordningen under DI. Det har vi nå gjort. Men vi skulle også presentere forslag til videre utvikling. I de ulike rapportene vi har sett på kommer det tydelig fram at det ikke synes å ha vært noen større endringer for duodji når det gjelder næring de siste ti årene. Næringen holdes på et stabilt nivå med tanke på utvikling og økonomisk vekst, og den skaper liten eller ingen bevegelse i feltet. Med andre ord må det trolig helt nye satsninger til for å skape bevegelser i duodjio økonomien, dersom det i det hele tatt er mulig. I dette kapitlet har vi derfor valgt å analysere dagens situasjon og gi anbefalinger for videreutvikling av virkemiddelapparatet som skal bidra til økt næringsutvikling. Sentral spørsmål i denne sammenheng har vært: hva skal til for at en duodjibedrift skal kunne ta ut en høyere pris i markedet og selge mer enn de gjør i dag? Og hvordan kan man få flere aktører til å etablere og videreutvikle bedrifter?

Elementene som blir presentert i dette kapitlet er basert på informantenes synspunkter om hvilke utfordringer og muligheter som finnes for å kunne videreutvikle duodji til en fremtidsrettet og levedyktig næring. I denne delen drar vi videre veksler på kunnskap fra andre landbruksbaserte småskalanæringer og kreativ næring. Det er spesielt fem områder vi vurderer som aktuelle:

- Koordinering og samarbeid mellom aktuelle aktører
- Økt kompetanse innenfor etablering- og forretningsutvikling
- Økt evne til omstilling
- Bedriftsnettverk
- Bredere produksjonsperspektiv

6.1 Betydningen av eksisterende næringsliv

Hvorvidt det er enkelt eller krevende å etablere ny virksomhet i en region vil i stor grad avhenge av det eksisterende næringslivet på stedet, samt eksisterende og forventet verdiskapningsutvikling innenfor den næringen man ønsker å etablere virksomheten innenfor.

Telemarksforskning gjennomførte i 2010 en næringsanalyse for samiske områder (Vareide og Storm, 2010). Analysen viser utviklingen i 22 kommuner som er innenfor virkeområdet for Sametinget. Blant de 22 kommunene har 18 mindre næringstetthet enn snittet for kommuner ellers i landet. Utfordringer med marginalt næringsliv i kommunene er at det skaper dårligere forutsetninger for nye etableringer og drift av næringsvirksomhet, enn hva som er tilfellet på større tettsteder. Tall fra Samisk statistikk viser at nær 70 prosent av befolkningen bor i spredtbygde strøk (Sametingsmelding om næringsutvikling 2012). Sammenlignet med øvrige områder nord for Saltfjellet er andelen som bor i spredtbygde strøk dobbelt så høy i samiske områder. Utfordringene er da at bedriftene har færre å samarbeide med og mindre miljøer for kompetanseutveksling.

Entreprenørskapsforsker Olav R. Spilling (2006) understreker at i hvilken grad gründeren lykkes, vil i stor grad være avhengig nettopp av hvilke type kontakter man har, og hvilket type miljø man jobber innenfor. Næringsanalysen fra Telemarksforskning underbygger disse synspunktene. Nettotilvekst av nyetableringer i de samiske områdene er lavere enn landet generelt - nærmest null. Dette betyr at det legges ned like mange bedrifter i områdene, som det etableres nye. For at duodji skal bli en attraktiv næring å satse på for aktører

som bor i disse områdene må derfor Sametinget prioritere virkemiddelbruk som gavner også de næringsfattige områdene.

For å kunne si noe mer om hvilke potensial og forventninger som er realistiske knyttet til utvikling av duodjinæringen er det også relevant å se på eksisterende og forventet verdiskapingsutvikling innenfor kreativ næring generelt. En kvantitativ undersøkelse viser at den kreative næringen i Norge har hatt en vekst i verdiskaping på 15 % i perioden 2008–2014, og en vekst i sysselsettingen på 9,4 % i samme periode (Gran m. fl. 2015). Dette må ses i sammenheng med at veksten i næringslivet ellers har vært på over 30 %, og da er olje- og gassnæringen holdt utenfor. Med andre ord har den kreative næringens vekst og omfang vært mindre enn i andre næringer, og kreativ næring spiller fortsatt en langt mindre rolle i norsk økonomi enn hva som er tilfelle for eksempel i Storbritannia.⁴ Verdiskapingen innenfor kreativ næring i Norge er dessuten geografisk sett svært ujevnt fordelt. Verdiskaping i kreativ næringer er høyere bare innenfor Oslos grenser enn i resten av landet til sammen (ibid.). Mangfoldet i kreativ næring gjør også dette til et krevende politikkområde. Dette betyr at:

- For å lykkes med å utvikling av småskalanæring generelt og kreativ næring spesielt trengs målrettet politikk og virkemiddelbruk som gavner næringen.

6.2 Økt og bedre tilpasset markeds- og bedriftskompetanse

I dagens tøffe internasjonale konkurransesituasjon er bedriftene i større grad enn tidligere avhengig av å være like kunde- og markedsorienterte som produktorienterte, for å lykkes.

Flere av de næringsrettede duodjiutøverne uttrykker bekymring over knapphet på kompetanse innenfor administrative og bedriftsrettede fag. Flere fremhever i denne sammenheng at Sametingets bedriftsetableringskurs og Dahttu-programmet har vært svært viktig for å bygge næringsrelatert kompetanse, men at kursene har vært for generelle, og er derfor ikke tilstrekkelig nyttige for duodjiprodusentene.

For at opplæringen i markeds- og bedriftsutvikling skal oppleves som relevant og nyttig må de som tilbyr kompetansetiltakene ha en viss kunnskap om kreativ næring og duodji. Telemarksforskning holder for tiden på med et treårig (2017–2019) forsknings- og utviklingsprosjekt om kreativ næring i norske regionale kontekster.⁵ Målet med prosjektet er å utvikle kunnskapsbaserte modeller og verktøy som vil sette det offentlige bedre i stand til å møte de behovene regional kreativ næring har for utvikling og bidra til økt verdiskaping, og på den måten styrke regioners evne til utvikling og omstilling. I prosjektet gjøres det følgeforskning av flere ulike offentlige og private tiltak.⁶ De foreløpige resultatene viser at de kreative bedriftslederne verdsetter kompetansehevende tiltak som gjøres i regi av aktører som har god bransjekunnskap og kjennskap til hvordan det er å drive en liten kreativ bedrift. Profesjonelle aktører i kreativ næring har behov for et offentlig virkemiddelapparat med kompetanse på de ulike bransjelogikkene kreative bedrifter opererer i henhold til. Det er ikke nødvendigvis slik at den kompetansen og bransjeforståelsen som forvalterne av de næringsrettede virkemidlene er tilstrekkelig verken for duodjiutøvere eller andre små aktører innenfor kreativ næring.

Et kompetansehevende tiltak for denne næringen kan derfor i tillegg til kurs være mentoringordninger der yngre uetablerte utøvere, får en eldre og etablert mentor. Tidligere studier viser også at mentoring som

---

⁴ <https://www.artscouncil.org.uk/blog/creative-sector-taking-leading-role-boosting-uk-economy>

⁵ Prosjektet har tittelen «Mentoring, nettverk og samlokalisering. Offentlige strategier for verdiskaping i kulturnæringene». Prosjektet er finansiert av regionalt forskningsfond Oslofjordfondet, og gjennomføres i samarbeid med Vekst i Grenland og en rekke andre norske og internasjonale prosjektpartnere.

⁶ Tiltakene kan sorteres i to ulike hovedtyper; nettverkstiltak der kulturbedrifter samlokaliseres under ett tak, og kompetansehevende tiltak der kulturbedrifter får mentorering.

organiseres som del av et ettårig mentoringprogram der det også tilbys nettverksgrupper og felles læringsøkter, i tillegg til sosiale møtearenaer, oppleves som nyttig av små aktører innen kreativ næring (Haugsevje og Stavrum 2014, Haugsevje m.fl. 2015).

Et annet poeng som informantene understreker er at arbeidet med å tilrettelegge for kursvirksomhet og veiledning tidvis er krevende med tanke på at utøverne er spredt over store geografiske områder. Økt tilgjengelighet gjennom bruk av digitale plattformer blir derfor løftet frem som et mulig nytt satsingsfelt. Nettbasert veiledning og kurs er både relevant for formell og uformell læring. Konkrete forslag er å bruke YouTube e.l. for å lage informasjonsfilmer som kan spres via sosiale medier. Eksempler på relevante informasjonsfilmer som brukerne etterlyser lettere tilgang til er: *Hvordan skrive søknad til driftstilskudd? Hvordan føre bedriftsregnskap? Huskeliste før rapportering*. Sametinget bør, for eksempel i samarbeid med Samisk næringshage, utarbeide mer informasjonsmateriell og opplysninger som gjøres tilgjengelig på internett.

- Økt kompetanse om *forretningsdrift og markedsutvikling* bør være viktig satsingsområde i tiden fremover, for økt utnyttelse av markedsmulighetene. Mer spesifikt bør kurstilbudene fokusere på markedsføring, prisstrategier, salg og økt digital kompetanse.
- Kursansvarlige må ha kjennskap til duodji. Dette kan gjøres gjennom samarbeid mellom institusjoner eller ansettelser.
- Mentoringprogram kan være et fruktbart supplement.
- Så mye som mulig av relevant informasjonsmateriell og opplysninger for næringsutøverne bør gjøres tilgjengelig på digitale arenaer.

6.3 Bedriftsnettverk

Næringsstrukturen innenfor duodji er særpreget av at virksomhetene er små, og av at det er liten grad av formalisert kontakt mellom utøverne og at bedriftene selger sine produkter til det lokale markedet. Det er en utfordring å drive virksomheten på en slik måte at næringsutøverne oppnår god lønnsomhet. En større næringsaktør sier det slik:

Det går ikke an å få til å leve av tradisjonell duodji aleine. Vi når ikke markedet aleine. Når hver bedrift skal gjøre alt som trengs, har vi ikke nok tid til å produsere. Og det er jo produktene som vi skal leve av.

Derfor har Sametinget i sine bedriftsutviklingsprogrammer prioritert nettverksbygging, nettopp med den hensikt å bedre lønnsomheten. I Sametingsmeldingen Duodji som næring sies det følgende om nettverk:

De fleste duodjiutøvere er enkeltpersonsforetak som i liten grad har formalisert kontakt med andre utøvere. For enkelte vil samarbeid og nettverk med andre aktører kunne være positivt både for den faglige utviklingen og ikke minst for lønnsomheten. Det gjelder spesielt de som nettopp har etablert ny virksomhet. Sametinget har i sine bedriftsutviklingsprogrammer prioritert nettverksbygging nettopp med den hensikt å bedre lønnsomheten. Samarbeid med andre utenom duodjinæringen kan åpne nye markeder. Spesielt gjelder det reiselivsnæringen og arrangørmarkedet. Fordelen med det er at duodjiutøveren lettere når potensielle nye kunder uten at det koster all verden. Det vil også gi en vinn-vinn situasjon i og med reiselivsnæringen samtidig får presentert levende samisk kultur og lokalproduserte kvalitetsprodukter. En utfordring for tilreisende til Sápmi har blant annet vært å finne fram til utsalgssteder eller duodjiutøvere som eksempelvis selger hjemme. Samarbeid mellom utøvere for å synliggjøre og tilgjengeliggjøre duodji vil kunne øke omsetningen og dermed lønnsomheten i næringen.

Det er flere gode argumenter for hvorfor produksjonsnettverk er en god strategi for å styrke næringsutviklingen i duodjinæringen. For det første er de fleste enkeltstående aktørene ofte små, og bidrar derfor i liten grad til verdiskapning og regional utvikling.

For det andre er det som tidligere nevnt en stor utfordring for utøverne å skaffe tilstrekkelig næringskompetanseheving innenfor et vidt kompetansefelt og samtidig skulle stå for en kostnadskrevende produksjon alene. Å bygge denne kompetansen koster ikke bare økonomisk, men det tar også mye arbeidstid. Markedsføring er for eksempel ikke bare å gi ut en brosjyre, det krever langt flere redskaper som bruk av medier, kommunikasjon, formidling og kundebehandling på et profesjonelt nivå. Ved å skape, eller inngå i et produksjonsnettverk kan aktørene samhandle og koordinere disse oppgavene i felleskap.

For det tredje viser erfaringer fra landbruksnæringen at småskalaprodusenter som samarbeider i regionale nettverk står sterkere i utvikling av både bedrift, merkevarer og marked (LMD, 2010), samtidig som det er tid- og kostnadseffektivt for aktørene. De regionale nettverkene har gjort det mer attraktivt for bønder å satse på småskalaproduksjon. I tillegg kan produsentene skape kvalitetssterke produkter og et større produktsmangfold som tiltrekker flere kunder gjennom konkurranse og samarbeid.

En generell oppfatning i faglitteraturen er at nettverk fungerer som en kilde til:

- Faglig utvikling igjennom kompetansedeling
- Økt lønnsomhet
- Økt innovasjon
- Større markedstilgang
- Økt synlighet i markedet
- Økt tilgjengeliggjøring av varer
- Tydeligere kvalitetssignaler
- Helhetlig og sterk identitet
- Økt markedsinnsikt

Det er flere former for samarbeid som kan være nyttig for små- og mellomstore bedrifter. Innenfor duodjifeltet vil samarbeidskonstellasjonene mellom utøverne være konkurrerende bedrifter i samme verdikjede. På den ene siden kan bedriftene oppleve dette som problematisk, da de konkurrerer om de samme kundene. På den andre siden vil bedriftene kunne oppnå eksterne effekter gjennom strategiske samarbeid, som nevnt i punktene ovenfor.

Et eksempel på et slikt samarbeid er prosjektet MIS of Sápmi. Som beskrevet i kapittel 3, har Sametinget støttet dette produktsamarbeidet, som er eid av kvalifiserte duodjiprodusenter. MIS er foreløpig på prosjektnivå, men formålet er å bidra til etablering av et levedyktig, strategisk samarbeid mellom duodjibedrifter, for å utvikle markedet. Tilbakemeldingene vi har mottatt fra bedriftene som deltar i nettverket er at det trengs rekruttering til nettverket, men at flere er «ventende til hva som skal skje». Dette understreker betydningen av å kunne vise til resultater på et relativt tidlig tidspunkt, all den tid dette er et av de mest kritiske faktorene i etableringsfasen for å styrke den interne tilliten og samarbeidets legalitet utad (Johansen mfl. 2014). Dette kan i særlig grad gjelde det samiske miljøet, der det er liten kultur for samarbeid og deling.

- Det må ytterligere stimuleres til og legges bedre til rette for bedriftsnettverk, bedriftssamarbeid, samvirkeforetak o.l., slik at bedriftene i felleskap kan bygge tilstrekkelig næringskompetanseheving innenfor et vidt kompetansefelt og samtidig få tid til å stå for en kostnadskrevende produksjon alene.

6.4 Økt koordinering og samarbeid mellom relevante aktører

For at duodjiutøverne i størst mulig grad skal kunne nytte seg av det etablerte næringslivet i de samiske områdene, er altså god koordinering og samarbeid mellom relevante aktører av stor betydning. Innenfor duodjifeltet er det som beskrevet i kapittel 3 flere sentrale aktører lokalt, regionalt og nasjonalt, som skal bidra til vekst innenfor næringen. Vårt overordnede inntrykk er at tilbudene i liten grad er koordinert og samordnet. Dette medfører at tilbudene og ressursene som finnes ikke alltid når fram til målgruppen, og det er tilfeller av doble strukturer (for eksempel flere aktører som tilbyr tilsvarende bedriftskurs). Dette viser at aktørene på regionalt og lokalt nivå, herunder aktørene i duodjifeltet som blir presentert i kap. 3, i liten grad er rigget for å ivareta duodjiutøvernes behov på en systematisk og samordnet måte.

I dag er det opp til aktørene selv å ta initiativ til samarbeid, og vi opplevde at de var uventet lite kjent med hverandres instanser og tjenester. Sápmi Næringshage forteller for eksempel om manglende samarbeid med fagorganisasjonene innenfor duodjifeltet, men legger vekt på at de med fordel kan utviklet egne bedriftsrettede kurs for duodjiutøvere, dersom dette er ønskelig. Samtidig uttrykker flere fra fagorganisasjonene bekymring over at de verken har nok kompetanse innenfor forretningsutvikling, eller noe konkret samarbeid med andre aktører som besitter denne kompetansen. En av informantene fra Kreativ industri beskriver deres relasjon til DI, som jo skal være rettet mot næringsutvikling, på følgende måte: «Vi har ikke hatt noe kontakt med dem. Det har heller ikke blitt tatt opp som et tema. De jobber ikke konkret med bedriftsutvikling». Vår hovedoppfatning er at både fagorganisasjonene og de andre næringsaktørene etterlyser at tettere og mer koordinert samarbeid om denne type tjenester. Vårt inntrykk er at det er liten kultur for å samarbeide lokalt, det kan derfor være verdt å vurdere om dette i større grad må styres ovenfra ved at Sametinget bør ta et tydeligere ansvar for å koordinere aktørene. Dette kan handle om spesielle samiske forhold som vi ikke kjenner godt nok til, derfor er det vanskelig å gi en klar anbefaling i den retning.

Manglende oversikt over relevante kompetansemiljøer er også fremtredende blant de mindre næringsutøverne. For eksempel var få kjent med Sápmi Næringshage eller Innovasjon Norge sitt bedrifts- og nettverkstilbud. En av informantene fra Karasjok uttrykker frustrasjon over dårlig tjenesteinformasjon:

Jeg har ikke hørt om noe Næringshage. Mange er lei bygda, men jeg skjønner det når de ikke får informasjon om hva som skjer innenfor feltet. Hvordan få info?

Dette harmoniserer også med andre tilbakemeldinger, nemlig at det mangler et koordinerende og informerende organ som synliggjør relevante kompetansemiljøer, kurs og arrangementer. Dette bør synliggjøres gjennom en felles nettportal, for å synliggjøre relevante tjenester og tilbud. Oversikten må være av en slik art at den fungerer som et oppslagsverk som tydeliggjør arbeidsfordelingen mellom de ulike aktørene, som igjen vil være et godt utgangspunkt for økt koordinering av feltet, ved at man skaper et tydeligere skille mellom hvilke kompetanse de ulike miljøene besitter.

- Feltet bør koordineres bedre med tanke på hvem som skal ha ansvar for hva, slik at de offentlige midlene styres klarere mot definerte tiltak.
- En aktør må ha rollen med å informere om hva som skjer i feltet. Hvor man kan søke hjelp til hva? Informasjon om kurs, arrangementer og andre bedriftsrettede tiltak, lenker til søknader, påminning om frister o.l.

6.5 Sametingets tilskuddsordning

På nasjonalt nivå er ansvaret for kreativ næring delt mellom Kulturrådet og Innovasjon Norge. Kulturrådet skal bidra med rådgivning og prosjektstøtte til kunstnere og kulturaktører, slik at de oppnår økte inn-

tekter.⁷ Innovasjon Norge skal også bidra med finansielle virkemidler, kompetanseprogram og rådgivning, men her er målgruppen «bedrifter med vekstambisjoner og potensial innen kulturell og kreativ næring».⁸ Denne todelingen mellom kulturorienterte virkemidler på den ene siden og næringsorienterte virkemidler på den andre siden, opplever mange innenfor kreative næringer som utfordrende. Litt forenklet sagt, anses små kreative bedrifter ofte som for lite næringsrettede for næringsstøtte, og for mye næringsrettede for kulturstøtte. Gjennom intervjuer med en rekke små kreative bedrifter også andre steder i landet, har vi inntrykk av at denne opplevelsen av å falle mellom to stoler gjelder for mange små kreative bedrifter (se Roncossek m.fl. 2018).⁹

Kriteriene for å få ulike former for økonomisk støtte fra Innovasjon Norge-systemet (for eksempel lån, tilskudd, garanti m.m.) er i utgangspunktet ikke utformet med tanke på kreativ næring, men retter seg i hovedsak mot bedrifter av en viss størrelse og som vurderes å ha ambisjoner og potensial for vekst og en skalerbar forretningsmodell. Innovasjonshøyde og internasjonale potensialer er også kriterier som vektlegges. Dette betyr at små kulturbedrifter med lokale eller nasjonale markedsmuligheter og virksomhet som ikke er skalerbar, som oftest faller utenfor.

Sametingets tilskuddsordning er således et lokalt tilpasset ordning som befinner seg mellom disse, og som gjør at duodjiutøverne har langt bedre og mer tilpassede økonomiske forutsetninger enn andre innenfor kreative næringer. Samtlige informanter var glad for ordningen og mente at den har stor betydning.

Likevel har dagens ordning noen klare utfordringer, da tenker vi særlig på at det ikke skilles mellom håndverksduodji og duodji som er industrielt fremstilt. Dermed konkurrer håndverkere og industrielle produsenter om de samme pengene. Blant informantene er det mange som vektlegger at det er urimelig at tradisjonell duodji og duodjiinspirerte industriprodukter konkurrerte om de samme tilskuddsmidlene fra Sametinget. En sentral informant beskrev det slik:

Slik det er i dag, er det konkurranse mellom kultur og næring. Vi konkurrerer om de samme midlene. Det er bare konflikt. Sametinget sitter på nøkkelen til å skape mer positiv utvikling.

Vi mener dagens ordning skaper konflikter i feltet. Forholdet mellom håndverk og industriproduksjon bør klargjøres. Innenfor landbruksnæringen bevilges det egne driftstilskudd og investeringstilskudd til småskalaprodusentene som selger kvalitetsprodukter. Det har videre blitt igangsatt flere store nasjonale satsninger for å støtte utviklingen blant de mindre aktørene, der målsetningene har vært nettopp å bidra til økt verdiskapning innenfor feltet. En lignende tilskuddsordning for håndverksduodji er en mulig god løsning. Eventuelt bør Sametinget sette opp to ulike tilskuddspotter som skiller de to produksjonsformene.

Næringspotensialet i duodji ligger utvilsomt i maskinprodusert duodji – en ‘contradiction in terms’ fordi produktet da ikke er *håndverk*. Masseproduserte, duodjiinspirerte produkter kan utløse et langt større marked. Slik vi ser det, kan en slik utvikling skje på en slik måte at den samiske kulturarven blir ivaretatt. Det vil være av stor betydning at en slik utvikling ikke *erstatte* tiltakene for å styrke håndverket, men at det *komplementerer*. Da vil dette være to virksomhetsområder som kan kunne styrke hverandre. Erfaringsmessig er det mange som tror at masseproduksjon vil true den tradisjonelle produksjonsmåten. Vi mener det ikke er grunnlag til å trekke en slik konklusjon, tvert imot kan økt kommersiell virksomhet føre til økt

---

⁷ <https://www.kulturradet.no/kreativ-naering/vis/-/fakta-kreativ-naering>

⁸ <https://www.innovasjon norge.no/no/kreativ-naering/>

⁹ Nøkkeltall og analyser av kreativ næring i Grenland som er referert her er hentet fra Roncossek et al. 2018. Rapporten er tilgjengelig for gratis nedlasting, for lesere som ønsker mer utførlig informasjon om Grenlandsanalysen: <http://www.telemarksforsking.no/publikasjoner/filer/3328.pdf>

interesse for det eldre håndverket som ligger bak. Det vil også underbygge den eksklusivitet og autentisitet som ligger i det tradisjonelle håndverket, noe som kan øke stoltheten over og etterspørselen etter også dette.

Men også andre negative sider med dagens ordning kom fram under intervjuene. Både de mindre profesjonelle og de større næringsutøverne fortalte om negative erfaringer med dagens tilskuddsordning. En av de større næringsutøverne sa det slik, men mange var inne på det samme:

Det gir ikke mening å søke på Sametingets tilskuddsordning. Det er for mye arbeid og for byråkratisk for lite penger. Systemet må forenkles. Jeg søkte en gang, men gidder ikke. Jeg søker heller Innovasjon Norge. Sametingets ordninger må profesjonaliseres. De må lære av eller samarbeide mer med Innovasjon Norge. De må ha bedre informasjonskanaler til brukerne og forenklete ordninger. Å bruke fagutvalget hver år er bare tull. De kunne heller brukt det til å ta stikkprøver.

- Tilskuddsordningen må deles i to potter, slik at ikke tradisjonelt og industrielt duodji konkurrerer om de samme pengene.
- Søknadsprosedyrene bør forenkles.
- Det bør lages digitale veiledere for søknad og rapportering
- Disse bør distribueres gjennom sosiale medier i sammenheng med fristene

6.6 Evne og vilje til omstilling og endring

Den faglige diskusjonen om næringslivets konkurranseevne har de senere årene fremmet betydningen av særegne lokale og regionale forhold. Tanken er basert på at dagens bedrifter trenger tilgang på unik lokalforankret kunnskap for å kunne innovere (Isaksen og Asheim, 2008). Det argumenteres i denne sammenheng for at kunnskap og andre ressurser som er lokal forankrede blir vanskeligere for andre bedrifter å kopiere, og får dermed en sterk betydning for å oppnå økt konkurransestyrke. Dette gjelder spesielt land med et høyt kostnadsnivå (Isaksen og Asheim, 2008). Dette illustrerer at det nettopp er de lokale læringsprosesser og den unike kunnskapen knyttet til duodjifaget som skaper næringsgrunnlag og konkurransestyrke.

Samtidig ser vi at det er grunn til å nyansere disse argumentene, ved at regionale næringsmiljøer som kun baserer seg på lokale læringsprosesser, risikerer å oppleve en negativ «lock-in». Dette uttrykket blir brukt for å beskrive en tilstand der næringsmiljøet blir dominert av de samme aktørene, og dette skaper rammer som begrenser mulighetene for å utvikle ny kunnskap, holdninger og ideer (Isaksen og Asheim, 2008). En av informantene våre problematiserer nettopp dette, når det er snakk om de ulike fagorganisasjonene innenfor feltet:

Det kan bli for mange organisasjoner. Samtidig er det de samme som har sittet i ledelsen hele tiden. Det er kanskje ikke så attraktivt for unge utøvere å prøve å komme seg inn i styret? Det skjer ikke mye endring.

Dette illustrere at når et næringsmiljø blir dominert av de samme aktørene kan dette ha en bremsende effekt. Dette er gjerne i forhold til å få tilførsel av nye ideer og kompetanse, som kunne ha bidratt til å finne nye og innovative løsninger til den dominerende måten å gjøre ting på.

Innenfor duodjifeltet er det et tydelig utviklingspotensial igjennom å benytte og tiltrekke seg andre regionale, nasjonale og internasjonale nettverk. Vi har ikke grunnlag for å peke på konkrete aktører eller nettverk som vil være relevant her. Vi ønsker allikevel igjen å understreke at det i denne sammenheng er viktig å være bevisst på at kreative næringer har noen kjennetegn som skiller den fra andre næringer, og det

er usikkert hvorvidt det etablerte virkemiddelapparatet, som for eksempel Innovasjon Norge, er egnet for å møte de behovene denne næringen har, for bedre forretningsutvikling, mer kompetanse og risikokapital.

6.7 Utnytte eksisterende infrastruktur

Av feltgjennomgangen i kapittel 3 blir det klart at det allerede finnes flere aktører som har kompetanse til å kunne koordinere og drive nødvendig bedriftsutvikling. På et generelt grunnlag mener vi Samisk næringshage, Hermetikken kulturnæringshage og Kreativ industri bør benyttes. Disse utgjør et godt fundament for å en videreutvikling tilpasset duodjinæringens behov. Framfor å etablere nye aktører, bør det heller etterstrebes å få duodjikompetanse inn i en eller flere av disse. Dette kan gjøres gjennom samarbeid eller strategiske ansettelser.

Referanser

Frey, Bruno og Werner Pommerehne 1989. *Muses and Markets: Explorations in the Economics of the Arts*. Blackwell: Oxford.

Gran, Anne Britt m.fl. 2015. *Kreativ næring i Norge 2008–2014*. BI Centre for Creative Industries.

Grøttheim, Bjørn 2017. *Utviklingen i duodjinæringen. Økonomisk rapport 2015–2017*. Trøndelag Forsking og Utvikling. TFoU-rapport 2017:4.

Haugsevje, Åsne Dahl og Heidi Stavrum 2014. *Erfaring møter kreativitet. Porsgrunn kommunes arbeid med prosjektet Mentoror for kulturbedrifter*. TF-rapport nr. 343 Telemarksforskning.

Haugsevje, Åsne Dahl m.fl. 2015. *Kulturmentoring. Offentlige strategier for kompetanseheving og økt verdiskaping i kultur- og opplevelsesnæring*. TF-notat nr. 59. Telemarksforskning.

Hegg, Lone Synnøve m.fl. 2008. *Utfordringer innen kompetanse, opplæring og utvikling i duodji*. Finnnot consult A/S.

Heian, Mari 2018. *Kunstnere i Norge. Ulikhet i inntekt, arbeid og holdninger*. Ph.d.-avhandling. Universitetet i Bergen.

Landbruks- og matdepartementet 2010. *VSP mat etter 2010? Arbeidsgrupperapport*. Oslo: Landbruks- og matdepartementet.

Immateriell kulturarv i Norge. En utredning om UNESCOs konvensjon av 17. oktober 2003 om vern av den immaterielle kulturarven. 2010. Kulturrådet.

Isaksen, Arne og Bjørn Asheim 2008. 'Den regionale dimensjonen ved innovasjoner', i Isaksen, A, Karlsen, A, og Sæther, B. (red.) *Innovasjoner i norske næringer. Et geografisk perspektiv* (s. 19–40). Bergen: Fagbokforlaget.

Roncossek, Svenja Doreen, Gunn Kristin Aasen Leikvoll og Åsne Dahl Haugsevje 2018. *Kreativ næring i Grenland. Kartlegging og analyse*. TF-notat nr. 31. Telemarksforskning.

Spilling, Olav. R. 2006. 'Om entreprenørskap', i Spilling, O. R. (red.) *Entreprenørskap på norsk* (s. 21–47). Bergen: Fagbokforlaget.

Vareide, Knut og Hanna Nyborg Storm. 2010. *Næringsutvikling og attraktivitet. Samiske områder*. TF-notat nr. 55